

DU MÅ SÅ FØR DU HØSTER

- om arbeidsmarkedstiltak på gård for mennesker med psykiske lidelser

Torill Meistad
Ragnhild Nyland

Rapport 2/05
ISSN 1503-2035

RAPPORT

Rapport nummer 2/05

Bygdeforskning

Norsk senter for bygdeforskning

Universitetsenteret Dragvoll
N-7491 TRONDHEIM

Telefon: 47 73 59 17 29
Telefax: 47 73 59 12 75

Rapportens tittel DU MÅ SÅ FØR DU HØSTER - om arbeidsmarkedstiltak på gård for mennesker med psykiske lidelser	Dato 10.05.05
	ISSN-nr. 1503-2035
	Antall sider og vedlegg
Forfatter(e) Torill Meistad Ragnhild Nyland	Prosjektnr. 6175.00
	Ansvarlig sign.
Oppdragsgiver Arbeidsdirektoratet	Oppdragsgivers ref. 200300130 – 39/621/GK

Sammendrag

Rapporten er en kartlegging av tilrettelagte arbeidsmarkedstiltak på gård for personer med psykiske lidelser. Rapporten beskriver både motivasjonen for tiltaksplasser på gård og hvordan samarbeidet mellom Aetat og gårdene er utformet. Kartleggingen omfatter fem tiltakseksempler i ulike deler av landet.

Tiltaksplasser på gård ("Inn på tunet") bidrar både til mangfold i spekteret av arbeidsmarkedstiltak. Dessuten har det å arbeide med dyr og planter positiv effekt på helse, livskvalitet og arbeidsevne.

Samarbeidet mellom Aetat og gården/gårdbrukeren kan utformes etter to hovedmodeller. Gården kan enten være underleverandør til en arbeidsmarkedsbedrift, eller den kan være selvstendig ekstern leverandør med avtale direkte mot Aetat. Rapporten peker på flere veier Aetat kan gå for å ta i bruk denne tiltaksformen i et større omfang.

Stikkord(norsk og engelsk)

Arbeidsmarkedstiltak, psykiske lidelser, Aetat, Inn på tunet

FORORD

Høsten 2004 kom Aetat Arbeidsdirektoratet - prosjektet *Vilje Viser Vei* - med en forespørsel til Norsk senter for bygdeforskning og Det Kgl. Selskap for Norges Vel om å gjøre en utredning av arbeidsmarkedstiltak på gård for brukere med psykiske lidelser. Bygdeforskning og Norges Vel hadde fra før god kjennskap til utvikling av tilrettelagte tilbud på gårdsbruk for ulike brukergrupper (oppvekst, utdanning, helse og sosial). Dette er en virksomhet som går under fellesbetegnelsen Inn på tunet (også kjent som Grønn omsorg).

Aetat ønsker å finne fram til tiltaksmodeller som egner seg for brukere med psykiske lidelser. Mange kommuner tilbyr, med gode resultater, ulike aktiviserings- og arbeidstreningstilbud på gårdsbruk for denne målgruppen. Tiltaksmålene her er delvis sammenfallende med Aetat og kan fungere som et utgangspunkt for utvikling av arbeidsmarkedstiltak på gårdsbruk.

Det pågår allerede i dag noen enkeltstående samarbeidstiltak mellom gårdsbruk og Aetat. Disse tiltakene er et viktig utgangspunkt for denne rapporten

Sammen med oppdragsgiver håper vi at denne rapporten kan bidra til at kunnskapen om tiltak på gård blir bedre kjent, og fungere som et hjelpemiddel ved oppstart av nye lokale samarbeidstiltak. Vi takker alle som har bidratt med sine kunnskaper og erfaringer til praktisk hjelp og inspirasjon for lesere av denne rapporten.

Trondheim/Hellerud, april 2005

Torill Meistad
forsker
Norsk senter for bygdeforskning

Ragnhild Nyland
Konsulent
Det Kgl. Selskap for Norges Vel

SAMMENDRAG

Denne rapporten er utarbeidet av Norsk senter for bygdeforskning og Det Kgl. Selskap for Norges Vel på oppdrag fra Aetat Arbeidsdirektoratet. Oppdraget er gjennomført som et ledd i modellkartleggingen i psykiatriprosjekt *Vilje Viser Vei*.

Rapporten er en kartlegging av tilrettelagte arbeidsmarkedstiltak på gård for personer med psykiske lidelser. Det finnes i dag et begrenset antall slike tiltak i Norge. Tiltakene inngår blant et mangfold tilrettelagte tilbud på gårdsbruk som er utviklet gjennom Inn på tunet-satsingen.

Hensikten med oppdraget er å kartlegge erfaringene med tiltaksplasser på gård for denne gruppen Aetat-brukere. Rapporten beskriver både motivasjonen for tiltaksplasser på gård og hvordan samarbeidet mellom Aetat og gårdene er utformet. Kartleggingen omfatter fem tiltakseksempler i ulike deler av landet, og informasjonen er samlet fra bestillere og drivere involvert i disse tiltakene.

Utredningen viser at det er flere motiver for å opprette tiltaksplasser på gård. Det er to hovedargumenter som går igjen i alle eksemplene. For det første representerer tiltaksplasser på gård et bidrag til mangfold og variasjon i spekteret av arbeidsmarkedstiltak. For det andre kan det å arbeide med dyr og planter, og i nærhet til natur, ha positiv effekt på fysisk og psykisk helse, livskvalitet og arbeidsevne.

Samarbeidet mellom Aetat og gården/gårdbrukeren kan utformes etter to hovedmodeller. Gården kan enten være underleverandør til en kommunal eller privat tiltaksarrangør (oftest en arbeidsmarkedsbedrift), eller den kan være selvstendig ekstern leverandør med avtale direkte mot Aetat. Valg av samarbeidsmodell har implikasjoner for fordelingen av ansvaret for inntak, veiledning, rapportering osv, noe som er beskrevet nærmere i rapporten. Aktuelle typer tiltak på gård avhenger av Aetats kravspesifikasjoner, behov hos brukerne og betingelsene på gården.

Konklusjonen er at arbeidsmarkedstiltak på gårdsbruk er en tiltaksform som egner seg både i tidlige avklaringsfaser og i forbindelse med mer langvarige attføringsprosesser. Tiltakene er brukt både innenfor ordinære tiltaksordninger og som virkemiddel i forbindelse med prosjekter gjennom Opptappingsplanen for psykisk helse.

Rapporten peker på flere veier Aetat kan gå for å ta i bruk denne tiltaksformen i et større omfang. Etaten kan gjennom sine bestillinger overfor tiltaksarrangørene stimulere til at flere gårdsbruk knyttes til virksomheten som underleverandør. Gjennom en slik modell vil en kunne etablere og drive på grunnlag av en kjent og allerede fungerende ordning. En annen vei å gå er alene eller i samarbeid med kommunen å ta i bruk ledige ressurser på gårder som allerede tilbyr tjenester til mennesker med psykiske lidelser og eventuelle andre grupper.

Nyetablering er også et alternativ. Interessen blant gårdbrukere er god, og modellene som er vist i denne rapporten, kan det bygges videre på. En slik prosess vil likevel kunne underlettes med enklere organisering tilpasset tiltak av mindre omfang. Enklere organisering betyr imidlertid ikke mindre behov for tilrettelegging for og oppfølging av den enkelte. Det må det tas høyde for i rammevilkårene for å sette i verk tjenesten.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	5
1.1 Om oppdraget	5
1.2 Metode.....	6
1.3 Oppbygging av rapporten.....	7
2. Bakgrunn.....	8
2.1 Aetat og Opptreppingsplanen for psykisk helse	8
2.2 Arbeidssøkere med psykiske lidelser	9
2.3 Inn på tunet - tilrettelagte tilbud på gårdsbruk.....	10
3. Erfaringer fra tidligere forskning	12
3.1 Brukernytte av tiltak på gård	12
3.2 Tilpassing av arbeidsmarkedstiltak for brukere med psykiske lidelser	13
4. Kvaliteter ved arbeidsmarkedstiltak på gård.....	14
4.1 Gården som bedrift.....	14
4.2 Gården som miljø.....	15
4.3 Gårdbruker som arbeidsleder	16
5. Fem eksempler på arbeidsmarkedstiltak på gårdsbruk.....	18
5.1 Kvalvika heste- og aktivitetssenter, Hitra kommune.....	18
5.2 Markhusan gård, Levanger kommune	19
5.3 Bamble Produkter AS og Sundbykåsa gård, Bamble kommune	20
5.4 Roberg gård AS, Tønsberg kommune	21
5.5 ALF AS og gårdene Eikås og Framnes, Bergen kommune	23
6. Sammenstilling av eksemplene	25
6.1 Aktiviteter i tiltakene.....	26
6.2 Tiltaksmål og faglige motiver for valg av tiltak på gård	26
6.3 Utviklingsveier og innretting mot ordinært arbeidsliv	30
7. Organisering av tiltak på gård	32
7.1 Gården som underleverandør	32
7.2 Gården som tiltaksarrangør for Aetat	34
7.3 Samarbeid om integrerte tiltak	37
7.4 Aktuelle typer tiltak på gård.....	38
8. Konklusjon	40
8.1 Attføringsfaglige muligheter	40
8.2 Modeller for samarbeid	40
9. Framgangsmåter for utvikling av tiltak på gård.....	42
9.1 Aktuelle modeller for nye tiltak	42
9.2 Organisatoriske muligheter og utfordringer	42
REFERANSER	44

1. Innledning

I løpet av de siste ti årene har en rekke kommuner rundt omkring i landet knyttet samarbeid med gårdsbruk til sin tiltakskjede. Det finnes i dag omkring to hundre gårder med tilbud til personer med psykiske lidelser. Tilbudet er bygget på gårdens ressurser gjennom meningsfylte aktiviteter og sosialt fellesskap med gårdbrukere og andre tilknyttet gården.

Evalueringer og andre tilbakemeldinger viser gode resultater. Trondheim kommune, ved rådgiver hos Rådmannen, oppfordret høsten 2004 alle landets kommuner om å ta i bruk tilrettelagte tilbud på gårdsbruk:

- Kommunen har hele tiden behov for å finne nye måter å drive sine tjenester på. Både brukere og samarbeidspartnere er veldig fornøyde med psykiatritilbudet på gården.- (Adresseavisen 06.09.04).

Disse tilbudene er å betrakte som arbeidstrenings- og aktiviseringstilbud, og kan sies å ligge i gråsonen mellom ansvarsområdet til psykiatritjenesten og Aetat. Likevel er Aetat i liten grad involvert i disse tiltakene, men det finnes unntak. I denne rapporten presenterer vi konkrete eksempler på samarbeid mellom Aetat og gårdsbruk. Dette er tiltak med en klar innretning mot utføring og arbeid. Aetat lokalt har funnet fram til samarbeidsgårder som de mener kan bidra positivt i utføringsprosesser. Dette er en prosess som innebærer en litt lengre tidshorisont og litt andre egenskaper når utfordringene til deltakerne er knyttet til den psykiske helsen. Denne rapporten viser vei, men husk:

–Du må så før du høster.

1.1 Om oppdraget

Prosjektet *Vilje viser vei* er et samarbeidsprosjekt mellom Aetat Arbeidsdirektoratet, Rikstrykdeverket og Sosial- og helsedirektoratet. Aetat Arbeidsdirektoratet er prosjekteier. Prosjektet har som formål å prøve ut og informere om velfungerende arbeidsmarkedstiltak for personer med psykiske lidelser. Denne rapporten er et ledd i dette arbeidet, og den skal bidra til å finne modeller for samarbeid om tilrettelagte arbeidsmarkedstiltak på gårdsbruk.

Formålet med oppdraget er å beskrive arbeidsmarkedstiltak på gård for denne gruppen Aetat-brukere. Beskrivelsen omfatter to forhold:

1. Hvilke egenskaper ved gårdsbruk gjør det interessant med slike samarbeidstiltak?
2. Hvordan kan samarbeidet organiseres?

Oppdraget er avgrenset til å omfatte eksisterende eksempler på samarbeid mellom gårdsbruk og Aetat. Som modeller vil de kunne danne et utgangspunkt for å etablere nye samarbeidstiltak med lokalt tilpassete løsninger.

Denne undersøkelsen omfatter kun tilrettelagte arbeidsmarkedstiltak for personer som trenger omfattende oppfølging. Dette er brukere som ikke kan erstatte leid arbeidskraft i den ordinære gårdsdriften.

I rapporten brukes følgende begreper:

BRUKER, DELTAKER, ARBEIDSTAKER – person med tiltaksplass.
GÅRDBRUKER – den eller de som er involvert i tiltaket fra gårdens side.
GÅRDSBRUK – brukes her om gårder med tilrettelagte tilbud.
BESTILLER, KJØPER – den instans som bestiller og formidler tiltaksplass.
TILTAKSARRANGØR, UTFØRER, LEVERANDØR – bedriften som gjennomfører tiltaket.

1.2 Metode

Undersøkelsen er basert på en case-studie der fem eksempler inngår. Tiltakseksempelene er plukket ut etter en oversikt basert på tilbakemeldinger fra Aetat og fylkenes Inn på tunet-koordinatorer. Det har vist seg å være få eksempler med pågående samarbeid mellom Aetat og Inn på tunet-gårder. Det finnes ikke noen oversikt eller register over denne typen samarbeid. Derfor har det ikke vært mulig å gjøre noe systematisk utvalg. De fem eksemplene representerer et variasjonsspekter blant de tiltakene vi har klart å spore opp. Eneste kriterium har vært at det faktisk er et pågående samarbeid (per 1. desember 2004) med Aetat om tiltaksplasser lokalisert på gård.

Case-metodikken har gitt oss mulighet til sammenligning av konkrete eksempler. Ut fra dette har vi forsøkt å kategorisere tiltakene etter visse interessante kriterier. Begrensningen ved metodikken er at resultatene ikke kan generaliseres til å gjelde alle tilsvarende virksomheter (Yin 1994). I forhold til oppdraget for denne undersøkelsen er imidlertid dette mindre problematisk, ettersom formålet er å vise eksempler på praktiske samarbeidsløsninger.

Materialet som denne rapporten baserer seg på er samlet inn på flere ulike måter (metodetriangulering); intervjuer, observasjon og dokumenter.

For alle eksemplene har vi gjort flere intervjuer av involverte personer i ulike roller i forhold til tiltakene. Det kan være saksbehandler ved Aetat lokalt, fylkeskontakt ved Aetat regionalt/fylke, gårdbruker og arbeidsleder ved tiltaket, og ledere ved arbeidsmarkedsbedriftene som noen av tiltaket er tilknyttet. Det varierer hvor mange og hvilke typer personer/roller som er intervjuet i de ulike eksemplene. Dette står beskrevet for hver enkelt eksempelbeskrivelse (kapittel 5).

Intervjuene er delvis gjennomført i forbindelse med fysiske møter, delvis over telefon. I to av eksemplene, Roberg gård og Markhusan, har vi vært på besøk på gården, der vi intervjuet driverne/arbeidslederne og observerte aktiviteten blant deltakerne.

En intervju-guide er lagt til grunn. Hvert intervju er justert etter hvilke deler av intervju-guiden som er relevant i hvert enkelt tilfelle. De som ønsket det har fått utskrift av intervjuet til gjennomlesing.

I tillegg til muntlig informasjon har vi fått adgang til skriftlig materiale. Dette omfatter samarbeidsavtaler, bestillinger, opplæringsplan, Internett-sider, brosjyrer og årsmeldinger. Type og omfang varierer avhengig av hva som er tilgjengelig for hvert enkelt tiltak

I denne undersøkelsen har det ikke vært anledning til å kartlegge brukernes egne erfaringer i forbindelse med de tiltakseksempelene som er beskrevet. Her må vi støtte oss til uttalelser fra Aetats saksbehandlere og arbeidslederne.

Det må også nevnes at vi som har gjennomført denne undersøkelsen, har benyttet den bakgrunnserfaring vi har fra tidligere arbeid med Inn på tunet-tilbud. Vi arbeider til daglig henholdsvis som koordinator og samfunnsforsker. Vi har benyttet vår bakgrunnskompetanse omkring gårdsbruk og bønder som tilbydere av velferdstjenester. Hensikten er å supplere andre undersøkelser basert på arbeidsmarkedsforskning og annen forskning.

1.3 Oppbygging av rapporten

Vi har valgt å bygge opp rapporten i tre hoveddeler. I første del har vi samlet informasjon om oppdraget og relevant kunnskap på feltet. I andre del presenteres de tiltakseksempelene som er lagt til grunn for rapporten. I den tredje delen presenteres en oversikt over hva som er hensikten med tiltak på gård og hvordan samarbeidet med Aetat foregår.

Første hoveddel består av fire kapitler. I kapittel 1 har vi presentert formålet med oppdraget og hvordan forskningsarbeidet er utført. I kapittel 2 presenteres hensikten med Aetats innsats i forhold til Opptrappingsplanen for psykisk helse i tillegg til en oversikt over behovet og utviklingen i antall Aetat-brukere med psykiske lidelser. I kapittel 3 har vi samlet erfaring fra relevante undersøkelser. Dette gjelder Inn på tunet-gårdsbruk med tiltak for brukere med psykiske lidelser og erfaringer fra Aetat-tiltak generelt for denne brukergruppen. Kapittel 4 oppsummerer erfaringer fra nasjonal og internasjonal forskning omkring helse og arbeid, med relevans for gården som bedrift, som miljø og gårdbrukeren som arbeidsleder.

Andre hoveddel er en samling av tiltakseksempler på gård. I kapittel 5 er innhold, organisering og resultater/erfaringer beskrevet slik de framstår på undersøkelsestidspunktet. Vi har lagt vekt på at eksemplene skal være såpass fylldige at det gir et konkret bilde på hvordan det gjøres i dag.

Tredje hoveddel omfatter den nye kunnskapen som har kommet fram gjennom kartlegging av de fem gårdseksempelene. I kapittel 6 er en oversikt over de kvalitetene ved tiltak på gård som framheves i tiltakseksempelene. Her beskrives også hvilke aktiviteter og deltakere som inngår i tiltakene. I kapittel 7 beskrives organiseringen av samarbeidet omkring tiltakene. Dette omfatter både det formelle forholdet mellom Aetat og gård, og praktiske forhold omkring inntak av deltakere, veiledning av bruker og driver, rapportering, osv. Kapittel 8 er vår konklusjon på oppdraget. Avslutningsvis (kapittel 9) er noen forslag til hvordan samarbeidstiltak mellom Aetat og gård kan utvikles videre.

2. Bakgrunn

Tiltaksplasser på gård er aktuelt av flere grunner. Her vil vi referere fra Opptappingsplanen for psykisk helse. Vi vil også se på dagens situasjon når det gjelder arbeidssøkere med psykiske lidelser, samt erfaringene fra et bredt spekter av tilrettelagte tilbud på gård (Inn på tunet).

2.1 Aetat og Opptappingsplanen for psykisk helse

Opptappingsplanen for psykisk helse 1999-2008 innebærer en økt satsing for å forbedre og prioritere tjenestetilbudet for personer med psykiske lidelser. Dette omfatter også tjenester fra Aetat. I 2003 ble det gjennomført en undersøkelse i 12 kommuner om arbeidsmarkedstiltak lokalt for personer med psykiske problemer. Evalueringen indikerer at personer med psykiske lidelser ikke oppfattes som en prioritert gruppe innen Aetat, og at Opptappingsplanen er lite kjent lokalt (Bergsgard et al 2003).

Som et ledd i gjennomføringen av Opptappingsplanen har Arbeidsdirektoratet opprettet prosjektet *Vilje Viser Vei*. Prosjektperioden er 2004 – 2006. En målsetting for prosjektet er å utarbeide og spre praktiske metoder som bidrar til at personer med psykiske lidelser kommer ut i høvelig arbeid helt eller delvis (Arbeidsdirektoratet 2004).

Personer med psykiske lidelser representerer en særlig utfordring for Aetat, trygdeetat, helse- og sosialtjenesten. Denne gruppen trenger støtte og oppfølging fra flere instanser og integrering på alle plan. Det er behov for samordning av instansene og lokale tiltak som kan gi et samlet behandlings-, omsorgs-, arbeids- og velferdstilbud for denne gruppen.

Arbeidsdirektoratet har lagt føringer på tiltaksarrangørene om å legge om tilbudene slik at de blir mer tilpasset denne målgruppens behov.

Arbeidssamvirkenes Landsforening (ASVL), som organiserer Vekst-bedriftene, ha lagt dette inn i sin utviklingsstrategi.

Det er satt i gang kompetansehevende tiltak i bedriftene for å kunne møte de nye målgruppene, inkludert psykiatri og sammensatte lidelser.

Det er også under utvikling et opplæringstilbud om arbeid og psykisk helse som et samarbeidsprosjekt mellom alle involverte etater på initiativ fra Aetat. Tilbudet skal vær et supplement til veiledningstilbudet LØFT, som er rettet mot personer med psykiske lidelser og etableres som et pilotprosjekt i Nordland.

Fra målsettingen for Vekst-bedriftene:

”... Vi er ikke etablert for å drive industrivirksomhet. Vi er her for å utvikle mennesker.

Vårt viktigste mål er å gi dem som har en kortvarig eller langvarig begrensning i sine jobbvalg muligheter til å leve et aktivt yrkesliv, i stedet for å passiviseres på trygd.

Mange av våre arbeidstakere har medfødte begrensninger. Men stadig flere er mennesker som i et helt normalt liv plutselig møter veggen, og som trenger et annet sted å arbeide en tid for å bygge seg opp igjen.

Det kunne kanskje like gjerne være deg...”

Personer med psykiske lidelser er blant målgruppene for flere spesielle prosjekter som Aetat driver. Et eksempel er Fleksibel Jobb, som er et tilbud til personer med lengre tids attføring, og hvor det er lagt inn en stor fleksibilitet i arbeidstid og arbeidsevne for den enkelte. Et annet eksempel er prosjekter med utspring i den nasjonale satsingen mot fattigdom. Dette er tiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp.

Kurs og skolegang er det største tiltaket for denne gruppen. Samtidig har det vært størst vekst i lavterskeltiltak som Arbeid med bistand, Arbeidspraksis i skjermet virksomhet og Varig tilrettelagt arbeid (St. prp. 1 (2003-2004)).

2.2 Arbeidssøkere med psykiske lidelser

Aetat registrerer en økende andel arbeidssøkere med psykiske problemer. Dette skyldes delvis at slike lidelser har økende utbredelse i befolkningen. Delvis skyldes det at Aetat i større grad er involvert i tiltak for denne gruppen, som tidligere hovedsakelig har vært betraktet som syke eller trygdede, og ikke som arbeidssøkere. Det er nå en økende grad av samarbeid mellom Aetat og trygde-, helse- og sosialtjenesten for å finne løsninger der arbeid er et svært viktig element i integrerte løsninger for denne gruppen.

Av personer på arbeidsmarkedstiltak i 2004, var andelen med psykiske lidelser 22 %. Siden 1998 har det i gjennomsnitt vært en økning på ti prosent per år. Se tabell 2.1.

Tabell 2.1: Antall personer med psykiske lidelser på arbeidsmarkedstiltak. (Arbeidsdirektoratet 2004, St.prp. nr 1 (2003-2004))

1998	2002	2004
Ca 7 000	ca 10 400	12 470

Målgruppe for prosjektet *Vilje Viser Vei* er personer med alvorlige eller moderate psykiske lidelser. Dette omfatter blant annet schizofreni, psykoser, nevrososer og personlighetsforstyrrelser. Slike psykiske lidelser innebærer at brukerne kan slite med angst, søvnproblemer eller ha reduserte kognitive og/eller sosiale ferdigheter.

Mange i målgruppen har også sammensatte lidelser med bakgrunn i rus, kriminalitet, misbruk, lese og skrivevansker, oppvekst med omsorgssvikt og så videre.

Slike lidelser innebærer spesielle utfordringer ved tilrettelegging av arbeidsmarkedstiltak. Uforutsigbar og varierende yteevne gjør det vanskelig for denne brukergruppen å fungere i ordinært arbeidsliv. De fleste har i lang tid gått hjemme uten arbeid eller skole å gå til. Mange bor alene. Det er vanlig at brukerne mangler motivasjon for å stå opp om morgenen, ikke har faste måltider og mangler andre grunnleggende rutiner for å fungere i et regelmessig arbeids- og hverdagsliv. Det kan for eksempel innebære at tilbudet på en tiltaksplass må inkludere både vekking, henting og måltider, i tillegg til oppgavene opplæring og arbeidstrening. Per i dag mangler de fleste kommuner strukturer som ivaretar disse særlige behovene (Bergsgard et al 2003).

Det er også avdekket at yrkeshemmede med psykiske lidelser i mindre grad kommer i jobb etter attføringen sammenlignet med andre yrkeshemmede. Dette kan skyldes lengre trygdehistorie og mindre arbeidserfaring enn andre yrkeshemmede. De er i langt større grad enslige og barnløse, og dette kan indirekte påvirke jobbsuksessen (Møller 2005).

Generelt for denne brukergruppen er at alle endringsprosesser er særlig tidkrevende. I alle typer tiltak og i alle faser fra utredning til arbeidspraksis, trenger brukerne mye mer tid enn arbeidssøkere uten psykiske lidelser. Også dette er en praktisk utfordring ved utforming av egnede tiltaksplasser.

Interesseorganisasjonen Mental Helse er engasjert i spørsmålet om et mer fleksibelt arbeidsliv. Flere av deres medlemmer er arbeidssøkende. Etter organisasjonens mening kunne mange flere personer med psykiske problemer vært i arbeid med større variasjon i stillingsstørrelser, opplæring og tilpasset arbeid.

2.3 Inn på tunet - tilrettelagte tilbud på gårdsbruk

Det finnes i Norge i dag rundt 200 tiltak på gårdsbruk for personer med psykiske lidelser. De fleste av disse skjer på oppdrag fra kommunen, i hovedsak psykiatritjenesten. Personer med psykiske lidelser er målgruppe for tilbudene på en relativt stor andel av Inn på tunet-gårdene. 37 % av de aktive gårdene i 2004 oppgir at personer med psykiske lidelser og brukere innen psykiatri er målgruppe for tilbudene. (Fjeldavli og Meistad 2004). Uavhengig av målgruppe for tiltakene er det en del fellestrekk i forhold til innhold og organisering som gjør det relevant å ta det med som bakgrunn i denne rapporten. Også med tanke på utviklingen av en mer samordnet tjeneste mellom arbeids-, trygd- og sosialetat, er det relevant. Inn på tunet omtales i Handlingsplanen for fysisk aktivitet 2005-2009.

Ressurser i landbruket

Landbruket i Norge er alt annet enn ensartet. Det er et bredt spekter av driftsformer. Gården kan være produksjonsenhet i et moderne høyeffektivisert landbruk eller i den andre ytterkanten ute av aktiv landbruksdrift, med annen virksomhet på gården isteden. Næringsgrunnlaget for de som bor på en gård er gjerne sammensatt av virksomhet både på og utenfor gården.

I løpet av de siste ti-femten årene har flere gårdbrukere satset på å utvikle tilrettelagte tilbud på gårdsbrukene sine for en rekke brukergrupper. Tilbudene bygges opp med utgangspunkt i gårdens ressurser, og gårdbrukeren har en sentral plass enten som arbeidsleder eller praksislærer. Disse tilbudene går under fellesbetegnelsen Inn på tunet-gården som ressurs for opplæring-, helse- og sosialsektor. I en del sammenhenger blir det også omtalt som grønn omsorg.

Brukergrupper og omfang

Hovedgruppene av brukere har vært utviklingshemmede, personer med psykiske lidelser, barn og ungdom gjennom barnevernet og skoleelever med spesielle behov. Det finnes omtrent 600 gårder som driver slike tilbud, og det skjer i hovedsak i samarbeid med kommunen. Det finnes tiltak i alle landets fylker. Tilrettelagte tilbud på gårdsbruk er også en tiltaksform i andre europeiske land, slik som Nederland og Tyskland, og det finnes lignende modeller i flere asiatiske land.

Innhold i tilbudet

Gårder som tilbyr Inn på tunet-tjenester, er gårdsbruk med relativt allsidig gårdsdrift. Flertallet har husdyrproduksjon, gjerne av flere slag. Skogsdrift, korn, frukt og grønnsaker er også utbredt. For de fleste er tjenestetilbud en tilleggsaktivitet til ordinær gårdsdrift, med bare deltids sysselsetting for gårdbrukeren og eventuelle ansatte. Men for et mindretall er Inn på tunet-virksomheten av større omfang enn den ordinære gårdsdrifta. Det er stor variasjon i type tilbud, omfang og organisering av virksomheten avhengig av de lokale forholdene.

Aktivitetstilbudene på Inn på tunet-gårder spenner vidt, fra stell og tilsyn med dyr, til arbeid på åker, i hage og i skog, bruk og vedlikehold av maskiner, produksjon av ved, matlaging, håndverk og friluftsliv. I forhold til gårder med andre brukergrupper, er det noen aktivitetstilbud som er særlig utbredt på gårder med brukere med psykiske lidelser. Dette er arbeid med ved, reparasjons/vedlikeholdsarbeid, matauk/matlaging og hestehold/ridning (Fjeldavli og Meistad 2994).

Gårdbrukernes kompetanse

I 2/3 av tilfellene er det kvinnen på gården som står for organiseringen og driften av tiltaket, selv om aktiviteten ofte baserer seg på et samarbeid mellom ektefellene. Det er også vanlig å benytte assistenter utenfra i de større tiltakene. Inn på tunet-bønder har høyere utdanningsnivå enn gjennomsnittet blant bønder flest og befolkningen generelt. De har en allsidig yrkeserfaring, der hver fjerde har erfaring fra undervisning, hver femte har erfaring fra arbeid innen helse- og sosialsektoren og like mange har erfaring fra praktiske håndverk. Trygghet, voksenkontakt, kontakt med dyr og fysisk arbeid ser gårdbrukerne som de viktigste kvalitetene de kan tilby brukerne (Fjeldavli og Meistad 2004).

Organisering

Samarbeidet mellom kommune og gårdsbruk organiseres på to måter. Gårdbruker er enten en selvstendig næringsdrivende og leverer en tjeneste til kommunen basert på en samarbeidsavtale, eller er ansatt i kommunen i en viss prosentandel og har gården som base for virksomheten. I tillegg foreligger det ofte en leieavtale i forhold til utstyr og lokaler.

3. Erfaringer fra tidligere forskning

Her følger en oversikt over konklusjonene i to undersøkelser som på hver sin måte er relevante for vår undersøkelse. Begge undersøkelsene omfatter tiltak for personer med psykiske lidelser. Den ene gjelder tiltak på gård, hovedsakelig i kommunal regi. Den andre gjelder arbeidsmarkedstiltak generelt, men omfatter ikke tiltak på gård.

3.1 Brukernytte av tiltak på gård

I 1999 ble det gjennomført en brukerundersøkelse ved fem Inn på tunet-gårder i Vestfold. Undersøkelsen omfattet 55 tidligere og nåværende brukere ved de fem gårdene. Alle brukerne var mottakere av omsorgs- og /eller behandlingstjenester på grunn av psykiske lidelser. Alle var mottakere av trygdeytelser, de fleste mottok uføretrygd, mens noen mottok attføringspenger. (Sørbrøden med flere 2000). Dette er med andre ord ikke bare Aetat-brukere, men omfatter brukere med et bredt spekter av psykiske lidelser og sykdomsgrad.

Det ble gjennomført en oppfølgingsundersøkelse fra de samme Inn på tunet-tiltakene i 2003 (Sørbrøden og Lærum 2003). Her inngikk 36 nåværende brukere, derav 12 fra den forrige undersøkelsen.

Vestfold-rapportene oppsummerer følgende som de viktigste brukererfaringene:

- Trivsel. I snitt gir brukerne tilbudet karakteren 9 (på en skala fra 1 til 10).
- Arbeidsoppgavene er varierte. Dette trivdes de fleste brukerne med. Noen fikk egne ansvarsområder og betraktet disse oppgavene som en forutsetning for å være i sysselsettingstiltaket.
- Arbeidssituasjonen var godt tilpasset den enkelte bruker sine varierende ønsker, behov og funksjonsevne. Både antall arbeidsdager, arbeidstid, arbeidsmengde, utfordringer og arbeidsleders tilgjengelighet ble vurdert som ”passe”. Denne tilretteleggingen anså brukerne som en forutsetning for å nytte seg av tiltaket.
- Det er viktig med god balanse mellom mulighet for utvikling på den ene siden, og lave nok forventninger og små nok mål på den andre siden. Dette er godt ivaretatt. 97 % oppgir at arbeidslederne gir nok oppmuntring og ros. De fleste oppgir generelt lite stress på gården.
- Tiltaket har en rekke funksjoner og virkninger for brukerne. Det er et sted å gå til, det gir struktur i hverdagen og fyller dagene, gir sosial kontakt, muligheter for læring, en mindre passiv tilværelse, bedre søvn og overskudd til andre aktiviteter. De ulike funksjonene ble ulikt vektlagt av brukerne, men alle oppga en bedring i egen situasjon sammenlignet med situasjonen før tiltaket.
- Bedre humør og bedre fysisk styrke framheves spesielt som positive virkninger av brukerne (70-80 % svarte ja på begge spørsmålene i begge undersøkelsene). Dette er virkninger som igjen har positiv helseeffekter, og som blir utdypet i Vestfold-rapporten.
- Framtidsperspektiv: Undersøkelsen i 1999 viste at 75 % av brukerne selv vurderte at de ville bli i sysselsettingen et stykke inn i fremtiden, 20 % trodde de kom til å søke ordinært arbeid i fremtiden. Dette kan forklares ved at en del av brukerne har relativt høy alder og vanskelig kan komme i ordinært arbeid. For andre er det for tidlig å svare på om helsesituasjonen er varig bedret. For alle er det behov for å se sysselsettingen i

et langt tidsperspektiv. I 2003 var bildet endret til at 34 % regnet med å komme i ordinært arbeid igjen.

- I 1999 var mange tidligere brukere på attføring og i arbeid. Av de tidligere brukerne var 46 % i arbeid eller på attføring. Denne gruppa var i gjennomsnitt i tiltaket i 9,7 måneder.

Psykiatritilbudene på gårdsbruk går under benevnelsene ”tilrettelagt sysselsetting” og ”arbeidstrening”. Det inkluderer alt fra små tiltak for to til tre brukere til større grupper opp i mot ti.

3.2 Tilpassing av arbeidsmarkedstiltak for brukere med psykiske lidelser

Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) har gjort en undersøkelse om Arbeidsmarkedsetatens tilbud til personer med psykiske lidelser (Schafft 1999). Rapporten summerer opp viktige momenter for hvordan dagens arbeidsmarkedstiltak best kan fungere for personer med psykiske lidelser. Det gjelder følgende forhold:

- Tiltaksmangfold og innretning mot det ordinære arbeidsliv. Spesielt at personer med psykiske lidelser ikke ønsker å arbeide i arbeidssamvirketiltak fordi det oppfattes å ha lav status og kan virke stigmatiserende. Tiltak rettet inn mot det ordinære arbeidslivet er mer attraktivt. Derfor er det behov for et mangfold av arbeidsmarkedstiltak.
- Individuelt tilpasset og fleksible tiltak. Tiltaket må kunne ta hensyn til individuelle behov og deres varierende funksjonsevne (”bølgedalsproblematikk”). Det trengs rammebetingelser som tillater fleksibilitet med hensyn til arbeidstid og fravær.
- Vektlegging på veiledning og sosiale funksjoner. I forhold til andre yrkeshemmede, trengs det mer tid fra arbeidsleder til motivering, sosial trening og rådgivning. Tiltakenes sosiale funksjoner må vektlegges, mens salgsproduksjon kan bli mindre enn for andre grupper.
- Oppfølging av arbeidsplass. Det trengs råd og støtte til arbeidsgiver og kolleger fra tilretteleggerne i Arbeid med bistand. Åpenhet og forståelse for psykiske lidelser er nødvendig for at arbeidsforholdet skal vare.
- Tverretatlig samarbeid. Dette er for å dekke behovet for integrering på flere plan, ikke bare i forhold til arbeid. Det er behov for tett kontakt med behandlingsapparatet og kompetanse hos tjenesteyterne på psykiske lidelser.
- Tilgjengelighet. Det er en utfordring å finne nok plasser lokalt av den typen tiltaksplasser som er best egnet.

4. Kvaliteter ved arbeidsmarkedstiltak på gård.

Hvis en skal vurderer å opprette et arbeidsmarkedstiltak på en gård, er det viktig å ha fokus på hvilke kvaliteter eller hva en ønsker å oppnå gjennom en slik bestilling. Noen av disse kvalitetene ligger opp i dagen, mens en del andre perspektiver ikke er like selvfølgelige. Det har derfor både i denne mer teoretiske delen og i selve eksempeldelen vært viktig å sette fokus på kvaliteter og motiver for å gå inn i et samarbeid med et gårdsbruk.

I dette kapitlet setter vi fokus på ulike perspektiver ved gården som bedrift og miljø og gårdbruker som arbeidsleder, for disse tre faktorene i sum utgjør gårdens ressurs som tiltaksarena.

4.1 Gården som bedrift

Overføringsverdi til ordinært arbeidsliv

Et gårdsbruk er å karakterisere som et småforetak og en produksjonsbedrift. På den måten har gården et omfang og en oppbygging som ligner mye av næringslivet i Norge. Samtidig skiller gården seg fra ordinær arbeidsstruktur ved at hjem, fritid og næringsvirksomheten er samme sted, noe som gir litt andre drivkrefter og en annen tilknytning til arbeidsplassen. (Nitsch 1990). Gårdbruker tar ansvar for smått og stort, både det som knytter seg til produksjonsresultatet direkte og det som sørger for trivsel og delaktighet i "hus og hjem". Erfaring fra gård har overføringsverdi til arbeidslivet og utgjør samtidig en noe mer personlig tilknytning enn ved ordinære produksjonsbedrifter. Gårdbrukers engasjement gir også litt andre referanser for brukerne i forhold til motivasjon og ansvarstagning.

Fokus på det friske

Som vi var inne på i forrige avsnitt, kommer brukerne tett på de som bor og arbeider på gården til daglig. Tekstboksen formidler også noe om dette. Nærhet, i kombinasjon med felles arbeidsoppgaver, kan bidra til at væremåten til den psykisk syke relateres til sosiale normer, ikke primært til sykdomsbilder (Sætersdal 1998). Det blir fokus på det friske, og det kan virke avstigmatiserende i forhold til å oppleve seg som bærer av medisinske diagnoser.

Opparbeiding av samordningskompetanse

Gårdbruker må få gården til å fungere sosialt, økonomisk, teknisk og biologisk under skiftene værforhold og landbrukspolitiske rammer, og det krever samordningskompetanse (Nitsch 1990). Samtidig er virksomheten praktisk og konkret, med tydelige sammenhenger: "Kviger, som slippes ut på jordet for første gang om våren med for dårlig inngjerding, raser i gjennom ..." og "For sen bestilling av såvare, forsinker såtidspunktet og kornet modner ikke i tide." Erfaring fra gård er oversiktlig og tett på virkeligheten, og kan bidra til å utvikle en samordningskompetanse som er vanskelig å tilegne seg teoretisk.

Mestringsopplevelser gjennom rutiner

På Bjugstad har jeg fått noe helt unikt som har hjulpet meg mer enn noe annet tilbud tidligere. Her har jeg fått være sammen med privatpersoner og ikke fagpersonell. Her har jeg møtt medmennesker og ikke «over- og undermennesker».....

.....De har vist en omtanke og omsorg jeg virkelig har trengt. Når det kommer til arbeid, føler jeg meg ikke undervurdert. Det er så vanvittig godt! Jeg får være meg selv, uansett dagsform. Jeg føler at de alltid har tid til meg når jeg er der. Med min usikkerhet har det vært viktig. En av dem er alltid i nærheten om det er noe jeg trenger hjelp til, eller lurer på.

*Uttalelse fra bruker av Inn på tunet tilbud
Temanummer 02/04 Norges Vels informasjonsblad*

Mye av arbeidet på gårdsbruk er knyttet til rutiner. Gårdbruker trenger struktur gjennom disse erfaringsbaserte rutineene for å møte kompleksiteten og det uforutsigbare i gårdsdriften (Nitsch 1990). Rutiner bygges opp gjennom utprøving og refleksjon. Ved å gå inn i disse rutineene, så går brukeren trinnvis inn i en læringsprosess med mestring av stadig flere av gårdens arbeidsoppgaver. Etter hvert kommer også forståelsen for de hensyn og målsettinger som ligger bak rutinen. Rutineene på en gård er sammensatt av mange ulike gjøremål som endrer seg gjennom året. Dette gjør at de ikke blir ensidige, og at utviklingspotensialet over tid er større enn i mange andre rutinepregede virksomheter.

4.2 Gården som miljø

Tekstboksen setter ord på verdien av omgang med dyr og overføringsverdien av disse erfaringene til andre sammenhenger.

Det finnes også en del forskning internasjonalt som viser hvordan arbeid på gård kan bidra til egenutvikling, læring og personlig helse. Spesielt vil vi trekke fram studier av terapeutiske effekter ved omgang med dyr og planter. En årsak til dette er at de helsemessige sidene krever særlig omtanke ved utarbeiding av arbeidsmarkedstiltak for personer med psykiske lidelser.

Terapeutiske effekter ved omgang med dyr og planter

Det er spesielt to sider ved gården som er blitt studert. Den ene gjelder planter og skog, og delvis landskapet. Den andre siden ved gården er omgangen med husdyr.

Når det gjelder å arbeide med levende planter, er det funnet positive effekter både i forhold til helse, arbeidsevne og sosiale evner. Plantedyrking er lenge brukt som et verktøy i arbeidsterapi (Sempik et. al 2003). Å omgi seg med eller arbeide med planter har vist seg å bidra positivt til sosial funksjonsevne og mellommenneskelige relasjoner og til redusert aggresjon og vold (Kuo et. al 1998). Etter hvert er det også dokumentert effekt i arbeidstrening og personlig helse. Spesielt gjelder dette reduksjon av stress (Relf et. al 1992). I forhold til personer med psykiske lidelser, har planteterapi vist seg å bidra positivt til deltakernes evne til å ta avgjørelser, til å arbeide i grupper og til selvstendighet og toleranseevne (Borstnik 2003).

Når det gjelder å arbeide med husdyr, er det spesielt funnet positive effekter for mental helse og sosiale evner. "Animal Assisted Therapy" som forskningsfelt har kommet lengst i studier av personer med mentale lidelser som holder hund, katt eller andre kjæledyr. Nå pågår også systematiske studier av terapi med nyttedyr, som ku, geit, gris og hest (Braastad et. al 2004). Det er registrert positiv virkning i forhold til deltakernes ansvarssevne, selvtilitt og livskvalitet (Fitzpatrick og Tebay 1997, Vadnal 2003).

Kontakten med dyrene har også vært veldig viktig for meg. De første dagene var jeg livredd for kuene og oksene og kjempeskptisk til hestene. Nå kan jeg gå inn til dyra og kose dem, uten å være redd (øyne i nakken har jeg, men er ikke redd lenger!). Jeg kan stille en hest fra topp til hov, uten å tro den skal angripe meg.

Det aller, aller heftigste, er at hestene faktisk har respekt for meg! Dette har gjort noe med selvfølelsen min og har smittet over på de hverdagene jeg ikke er på Bjugstad. Fra den isolerte, usunne og passive hverdagen jeg hadde sist sommer, har jeg forbedret livskvaliteten en hel del.

Når jeg ikke er på gården, har jeg begynt å svømme i fjellhallen. Jeg besøker venner, og skal begynne med amatørteater. Utover det er heller ikke tanken på å ta kontakt med arbeidskontoret for å komme meg tilbake til samfunnet, fremmed for meg.

*Uttalelse fra bruker av Inn på tunet tilbud
Temanummer 02/04 Norges Vels informasjonsblad*

Godt med plass og flere arenaer

Gården representerer også i mange tilfeller et sted med mye plass og rom. Erfaringer fra et dagtilbud på gårdsbruk for autister og psykisk utviklingshemmede viser at mange av brukerne trives godt på gården, og at både skademeldinger og sykemeldinger blant personalet har gått ned. En av årsakene ligger i at brukergruppa ble delt opp på flere arenaer. Da slipper man å gå så tett på hverandre og man får mer areal å bevege seg på. De ansatte ser også at forholdet til dyrene og naturen forøvrig har virket positivt, og at dette blant annet har en beroligende virkning på de som deltar. I tillegg er arbeidsoppgavene forståelige og gir en mestringfølelse. Dyra må stelles og få mat, og det man har sådd, spirer og gror og kan så høstes inn. Dette er konkret, og noe som brukerne kan forholde seg til (Fjetland 2004).

Fysisk aktivitet og psykisk helse

Både arbeidsoppgavene og plasseringen av disse (skog, fjøs, åker) innebærer i stor grad fysisk aktivitet. Som vi viste til i Inn på tunet evalueringen fra Vestfold (kapittel 3.1) så er bedret fysisk styrke noe som 80 % av brukerne har gitt positiv tilbakemelding om. Det er en økende bevissthet om forholdet mellom psykisk helse og fysisk aktivitet, og dette knyttes både til forebyggende og behandlende helsetilbud. Det er grundig dokumentert at deltaking i fysisk aktivitet og idrett reduserer hyppigheten av psykososiale helseproblemer. Imidlertid er behandlingseffektene mer uklare. Effekten av fysisk aktivitet er klarest ved milde til moderate former for depresjon. Også for andre lidelser viser forskning at fysisk aktivitet virker positivt som alternativ eller supplement til samtalerapi og medikamenter, som er de vanligste behandlingsformene (Ommundsen 2000, Martinsen 2004).

4.3 Gårdbruker som arbeidsleder

Utgangspunkt

Gårdbrukere er en sammensatt yrkesgruppe. Noen har formell agronomisk bakgrunn, mens andre har vokst opp på gård eller på annet vis lært seg arbeidet gjennom praktisk erfaring. I påvente av overtagelse av gården har mange innhentet kompetanse og arbeidserfaring fra andre områder, det være seg både praktiske og teoretiske fag. Som vi allerede har vært inne på i punkt 4.1 er gjøremålene på en gård allsidige, og det har gjort at mange har opparbeidet seg en "tusenkunstner kompetanse". Det setter dem i stand til på egen hånd å utføre en rekke forskjellige arbeidsoperasjoner innenfor mange ulike praktiske områder.

Oppøving av ferdigheter

Tradisjonelt har mye av kunnskapen om bondeyrket blitt overlevert via observasjon, imitasjon og deltakelse i gjøremålene gårdbruker gjennomfører på gården. I tilrettelagte tilbud på gårdsbruk vil brukere øve ferdigheter ved selv å ta del i gjøremålene på gården, men målsettingen er ikke at brukeren skal bli bonde. Ideen er at oppøving av ferdigheter og innsikt i virksomheten på gården har overføringsverdi til andre læringsmål og virksomheter (Lindén 2002).

Rollen som arbeidsleder

Det er en rekke utfordringer knyttet til å legge til rette for egnede arbeidsoppgaver. Det må gjøres organisatoriske grep både for planlagte og mer improviserte aktiviteter (Lindén 2002). Dette for å finne fram til gode løsninger for den enkelte og tiltaksmålene som er satt. Utfordringen er å skape en god læringssituasjon og samtidig sørge for framdrift og gjennomføring av gjøremålene. En naturlig måte å formidle hvordan et gjøremål skal utføres, er gjennom å demonstrere framgangsmåten ved selv å gjøre det. Gårdbruker blir et forbilde og

gir et autentisk møte med en person som aktivt utøver sitt yrke (Lindén 2002). Som vi var inne på i punkt 4.1, kan gårdbrukers arbeidsmotivasjon bli en inspirasjon for brukeren.

5. Fem eksempler på arbeidsmarkedstiltak på gårdsbruk

Gjennom en kort presentasjon av undersøkelsens fem tiltak, ønsker vi å formidle et bilde av hvordan arbeidsmarkedstiltak kan fungere på et gårdsbruk. Bakgrunn for utvalget finner du i metodekapitlet (kapittel 1.2).

5.1 Kvalvika heste- og aktivitetssenter, Hitra kommune

Senteret ligger på Hitra i Sør-Trøndelag og ble startet opp i 1999. Da hadde det allerede i flere år vært personer på arbeidstrening på gården hos Jorun og John Røstvik.

Tiltaksbeskrivelse

Det er nå to brukere fra Aetat med arbeidsplass ved Kvalvika heste- og aktivitetssenter. Det har vært ulike ordninger med ulike personer gjennom årene. Det er snakk om folk som ikke klarer seg i ordinært arbeidsliv og som trenger oppfølging.

Det er også to brukere fra kommunens psykiatritjeneste som daglig arbeider ved senteret. Grupper med psykiatriske pasienter og funksjonshemmede barn bruker senteret til terapiridning. Også elever ved ungdomsskole og videregående skole bruker senteret i perioder. I tillegg brukes senteret av folk flest som er på opplæring i hestehold.

Aktivitetssenteret har et mangfoldig tilbud for brukerne fra Aetat og kommunens psykiatritjeneste:

- Aktiviteter knyttet til hest: stell av hest, bruk av hest i skogen og terapiridning.
- Vaktmestergruppe: Den er ute og jobber for folk som trenger det i kommunen.
- Fiske, planting, matlaging og andre aktiviteter
- Et felles måltid på dagen.

Organisering

Det varierer hvor lenge Aetats brukere er på aktivitetssenteret og hva slags type tiltaksplass som brukes. Dette kan være fadderordning, praksisplass eller arbeidstrening med lønnstilskudd. Brukerne på Kvalvika er tidlig i attføringsløpet. Det er en mellomstasjon før de prøver seg videre.

Utgangspunktet er at arbeidstakerne skal kunne yte noe selv, og lønnes av gårdbrukeren. Avhengig av arbeidsevnen betaler Aetat en kompensasjon som kan variere fra 50/50-deling med Aetat, til at de ikke får lønn og Aetat betaler gårdbrukeren for tilretteleggingen. Det kan avtales ulik grad av oppfølging, alt etter behovet i det enkelte tilfellet, og godtgjørelsen avtales i forhold til det.

I forhold til Aetat er Kvalvika selvstendig tiltaksarrangør. Det gjøres avtale med Aetat for hver enkelt bruker.

Resultater

Arbeidstakerne fra Aetat er de med best funksjonsevne blant brukerne på aktivitetssenteret. De er tilretteleggere når skoleklasser er på besøk eller grupper har ridetimer. I vaktmestergruppa

får de gjerne rolle som ledere for andre brukere. På aktivitetssenteret møtes mange forskjellige typer mennesker. For arbeidstakere som selv har psykiske problemer, fungerer tiltaksplassen på Kvalvika både som sosial- og arbeidstrening.

Aetat lokalt opplever at det er stor interesse for å få tiltaksplass på aktivitetssenteret. Noen av de som sliter tyngst, finner det motiverende å jobb med dyr.

Oppdragsgiver: Aetat Frøya med saksbehandlerne Svein Jarle Slenes og Kirsti Lillerødvann.
Tiltaksarrangør: Kvalvika heste- og aktivitetssenter på Hitra, Geir Lund, John og Jorun Røstvik.
Også intervju med Tor Bandlien, Aetat Sør-Trøndelag, prosjektleder Fleksibel jobb

5.2 Markhusan gård, Levanger kommune

Aetat har et samarbeid med Markhusan gård i Levanger kommune i Nord-Trøndelag. Samarbeidet har utviklet seg siden 2001, og omfatter nå 12 brukere (pr januar 2005) og tre ulike tiltak.

På Markhusan er det også brukere fra kommunens psykiatritjeneste. Til sammen er det daglig 20 brukere på gården. Alle brukerne på Markhusan har psykiske helseproblemer i større eller mindre grad, og fungerer ikke i det ordinære arbeidslivet.

Aetat-brukerne på Markhusan omfatter to hovedgrupper. Den ene gruppen er voksne med erfaring fra arbeidslivet som er blitt syke. Den andre gruppen er ungdommer som har fått psykiske problemer under oppveksten. Personlighetsforstyrrelser, spiseproblemer, ADHD og ulike former for angst er blant diagnosene.

Tiltak A: Aktivitet og arbeid.

Aetat kjøper 5 plasser på gården, 3 dager pr uke. Avtalen gjelder for seks måneder om gangen. Tiltaket finansieres gjennom Fattigdomsprosjektet der Levanger kommune prioriterer ungdom i aldersgruppen 20-30 år. Dette er brukere som er for svake til skoleplass eller arbeid i arbeidsmarkedsbedrift. Motivasjon for arbeid og avklaring er sentralt i tiltaket.

Tiltak B: Arbeidspraksis i AMO-kurs

Tiltaket er et samarbeid mellom Levanger kommune, Aetat Levanger, Levanger videregående skole og Markhusan gård. Skolen har ansvaret for den teoretiske undervisningen, mens Markhusan og andre bedrifter har ansvar for den praktiske yrkesopplæringen. Det var praktisk å velge AMO-kurs¹ som tiltaksform fordi ingen andre av Aetats tiltak passet direkte.

Tiltaket omfatter åtte personer, som alle mangler fullført videregående skole. Noen har lese- og skrivevansker. Fem av kursdeltakerne har praksisopplæring på Markhusan, som gir opplæring i mekaniske fag, i naturbruk og i hotell og næringsmiddelfag på grunnkurs- og VK1-nivå. Deltakerne har tre dager teori og to dager arbeidspraksis. Kurset varer et skoleår, og gir grunnlag for vurdering av realkompetanse.

¹ Valg av AMO som tiltaksform fordrer at tilbudet legges ut på anbud før avtale inngås. Se regler for anbud.

Tiltak C: Brukere på individuelle tiltak

Dette er voksne brukere som trenger å skifte yrke, og som har behov for å vurdere ulike typer arbeid. Hensikten er arbeidsutprøving i forhold til helse. Dette gjøres ved at de får nye oppgaver på gården hver dag. Det er ulike tiltak for hver enkelt, enten faddertilskudd eller individtilskudd. Tiltaket omfatter tre brukere som alle går på rehabilitering og er over 45 år.

Aktivitetene på Markhusan er mangfoldige:

- mekanisk verksted: biloppugging og reparasjoner
- skogsdrift, produksjon og salg av ved
- matlaging, foredling av kjøtt, bær og grønnsaker
- stell av storfe og smådyr
- stell og trening av hester
- håndverksaktiviteter i tre, tekstil, tørkede blomster og keramikk.
- Gårdsbutikk med egne produkter.

Markhusan gård er selvstendig tiltaksarrangør og har avtaler for hvert enkelt tiltak direkte med Aetat Levanger.

Oppdragsgiver: Aetat Levanger og Levanger kommune.
Aetat Levanger: Anne Maj Rundhaug, prosjektansvarlig for Fattigdomsprosjektet,
Levanger kommune: Anita Halland, saksbehandler ved Helse og rehabilitering,
Tiltaksarrangør: Markhusan gård AL, ved Hilde Gunn og Bjørn Tore Bøhn, Ekne, Levanger.

5.3 Bamble Produkter AS og Sundbykåsa gård, Bamble kommune

Innledning

Vekstbedriften Bamble Produkter AS ligger i Bamble kommune i Telemark. I september 2004 ble det opprettet tiltak på gård for seks personer med psykiske lidelser. Dette er varig tilrettelagt arbeid (VTA) plasser. Det er inngått en avtale med gårdsbruket Sundbykåsa om bruk av lokaler og gårdens ressurser. Bamble Produkter bruker egen arbeidsleder i den daglige driften av tiltaket, men gårdbrukeren tilrettelegger for aktiviteter, gir nødvendig veiledning og leies inn etter behov. Fra 1. april vil gårdbruker ta over større del av arbeidslederrollen, mens oppfølgingsansvaret ligger hos den som til nå har vært arbeidsleder.

Tiltaksbeskrivelse

Gården drives som en opplevelsesgård med ulike tilbud blant annet til skoleelever og private selskaper, og er dermed tilrettelagt for å ta i mot besøkende. Gården har en allsidig besetning med mange smådyr som kanin, katt, høner, sau osv. Det er også oppholdsrom, toalettfasiliteter og en lavvo til disposisjon.

Aktivitetene på gården er stell av dyr ca. to timer daglig, diverse håndarbeid, rydding og tynning av skog, litt vedarbeid av ryddet virke. Tidsrammen pr. uke er 25-30 timer. Dagen starter med stell av dyr og tilrettelegging for dyrene. Dette er det faste hver dag. Når dette er ferdig går deltagerne over til å gjøre det som er planlagt. Planene legges opp uke for uke og i forhold til hvem som er tilstede.

Organisering

Det er nå seks plasser for brukere med psykiske lidelser (tyngre diagnoser) underlagt Bamble Produkter AS som tiltaksarrangør på gården. Plassene er øremerket psykiatri, og tiltaket baserer seg på et samarbeid med kommunens psykiatrikoordinator. Det foregår ukentlige samarbeidsmøter. Bamble kommune står for 50 % av tilskuddet som kommer på toppen av det statlige tilskuddet (standard Varig tilrettelagt arbeidsplass - VTA).

I tillegg er det to deltakere på gården på arbeidspraksis i skjermet virksomhet (APS). De fungerer inn mot de andre brukerne som "miljøarbeidere". Dette er et ledd i arbeidet med avklaring (egnethet og arbeidsevne) i forhold til omskolering til omsorgsrettete utdanninger. Dette er personer som har vært uføretrygdede over tid. De trenger tid og ro for å finne ut hva helsa tåler og å teste interesse og egnethet uten produksjonspress. Alle brukerne har individuelle planer og blir fulgt opp og evaluert underveis i forhold til bestilling fra Aetat (APS).

Resultater

Tiltaket på Sundbykåsa har bare vært i drift siden september 2004, og det er dermed ikke så mange resultater å vise til ennå. Erfaringene hittil er at gården er blitt et attraktivt tilbud, og det er flere som står på søkelisten. Det er de samme personene som begynte som er der fremdeles. Psykiatrikoordinator i kommunen forteller at flere av deltagerne har mindre behov for behandling i form av individuelle samtaler og oppfølging fra helsepersonalet enn før. Dette samsvarer godt med målsettingen for tiltaket, nemlig at behovet for oppfølging skal bli mindre og at mestringsnivået og muligheten for klare seg selv blir bedre. De ser også at de har funnet fram til tiltak for personer som de ikke tidligere har funnet noe egnet til. Psykiatrikoordinator tror at personer i tidligere attføringsfaser også kunne få godt utbytte av et tilsvarende tilbud.

Samarbeidet med gårdbruker fungerer bra, og han deltar mer enn det som opprinnelig var planlagt.

Oppdragsgiver: Aetat og Bamble kommune

Tiltaksarrangør: Daglig leder Jan Henning Ryd, Bamble Produkter AS

Bamble kommune: Psykiatrikoordinator Anne Melie Henriksen

Gårdbruker: Geir Holen

5.4 Roberg gård AS, Tønsberg kommune

Gården ligger i Vestfold, og gårdbrukeren driver Roberg Stall. Gårdsbrukeren er ved siden av dette underleverandør til Roberg gård AS, som er en privat arrangør av arbeidsmarkedstiltak. Bedriften drives av personer med attføringsfaglig erfaring fra Asvo-bedrifter og andre arbeidsmarkedstiltak. De har bygd opp en virksomhet med flere aktiviteter på gården, både gårdsrelaterte og helt frittstående aktiviteter. Gårdbruker er arbeidsleder for gårdsdelen av tiltaket. Roberg gård AS samarbeider med Scalaprojektet Aetat Tønsberg (tilsvarer Fattigdomssatsingen/ Prosjekt Tiltaksplan).

Tiltaksarrangøren har tre deltakere fra Aetat. Dette er brukere med sammensatte utfordringer (svak økonomi, rusmisbruk, psykiske lidelser etc.) Brukerne følger et AMO-kurs som inngår i en individuell tilpasset satsing for å legge forholdene til rette for arbeid og bedre livsvilkår. Det er også brukere fra flere videregående skoler i fylket og barnevernet. Til sammen er det ti brukere med et tilbud fra to til fem dager i uka (pr november 2004).

Tiltaksbeskrivelse

Tilbudet omfatter i hovedsak modellflyproduksjon, musikkproduksjon i profesjonelt lydstudio og gårdsarbeid i forbindelse med stalldrift.

Innholdet i gårdsdelen av tilbudet

Gården består av en stall med 40 hester, ridebaner, arealer for beite og fôrproduksjon. Det er også et eget tilrettelagt ”mini”-fjøs med smådyr (gris, høner, etc.). Dette er et aktuelt alternativ til de som ikke er komfortable med å jobbe med større dyr.

Gårdsarbeidet omfatter fôring av dyr, vedlikehold av anlegget og innsikt i innkjøpsrutiner i forhold til fôrleverandøren osv. Skogsarbeid med hest vinterstid er også et ledd i avklaringsarbeidet, og er en populær aktivitet.

Det gis opplæring i traktorkjøring og traktorens funksjon i gårdsarbeid. Arbeidet omfatter brøyting, service og vedlikehold, samt sikkerhetsrutiner i gårdsarbeidet og bruk av tilhørende maskiner. Det gis også instruksjon i kjøring med tilhenger for traktor.

Organisering

Tiltaksarrangør arrangerer AMO-kurs på anbud for Scalaprojektet, og har en 12 måneders rammeavtale med Aetat. Selve tiltaket er for seks måneder av gangen. Individuell tilpassing i forhold til deltakerne i Scala har gitt en varierende lengde på bruken av tiltaket. Det er personer som bare har hatt behov for tilbudet noen få dager (vært der noen dager), og andre har vært der over ett år.

Samarbeidet med Scala er tett. Scala har et sterkt fokus på samtidighet i tiltaket, og det tilsier en del samordningsmøter. Her deltar også gårdbruker når deltakeren er knyttet til gårdsdelen. Utover det går all rapportering fra gårdbruker via daglig leder ved Roberg Gård AS.

Det er satt opp en kontrakt om kjøp av tjenester i Roberg Stall og for arbeidsledelse. Kontrakten omhandler innholdet i opplæring og arbeidstrening, ansvarsroller, pris og betalingsrutiner. Dette er en enkel kontrakt med lavt detaljnivå og baserer seg på et nært samarbeid i den praktiske hverdagen.

Resultater

Det har vært 8 personer inne på AMO-kurset siden oppstarten i august 2003. Av disse er tre kommet ut i ordinært arbeid. To har begynt på skole, og holder på med det nå. Tre har falt fra av ulike årsaker. Det er ikke gjennomført noen brukerundersøkelse for tiltaket på Roberg gård AS.

Oppdragsgiver: Nils H. Berge, prosjektleder for Scala, Aetat Tønsberg

Tiltaksarrangør: Per Tvetene, daglig leder Roberg gård AS

Underleverandør: Fred Olav Bore, arbeidsleder og utleier av gården og produksjonslokalene

5.5 ALF AS og gårdene Eikås og Framnes, Bergen kommune

Senter for arbeidslivsforberedelse (ALF AS) er et kommunalt aksjeselskap, lokalisert i Bergen. I 2004 var det totalt 200 tiltaksplasser. Tiltaksplassene finansieres med 50 % hver av Aetat og Bergen kommune.

Tiltaksbeskrivelse

ALF har avtale med to gårder i Bergen kommune: Eikås og Framnes. Samarbeidet startet opp i 1997. Det er fem arbeidsplasser på hver gård. Det vil si at det kan være inntil fem brukere per dag, men det kan være ulike personer fra dag til dag.

Framnes gård er åpen fire dager i uka. Arbeidstakerne arbeider 12 timer per uke. Arbeidstakerne er delt i to grupper som arbeider to dager per uke hver, 5-6 timer pr dag. På Eikås gård arbeider de fleste 3 dager per uke.

Per i dag er alle arbeidsplassene på Eikås og Framnes i bruk av den kommunale psykiatritjenesten. Det er med andre ord ingen av de Aetat-finansierte plassene ved ALF som er lokalisert til gård. Imidlertid er det ingen begrensninger i regelverket. Det er behovet til en hver tid som bestemmer hvordan tiltaksplassene disponeres av ALF.

Organisering

ALF AS ble startet opp med bakgrunn i Opptrappingsplanen for psykisk helse. ALF har to målgrupper: personer med sosial yrkeshemming, og personer med psykiske lidelser. ALF er delt i to avdelinger: avdeling for arbeidstiltak psykiatri og avdeling for arbeidsforberedende trening. Innenfor psykiatrisk avdeling er det 110 arbeidstakere. 18 av disse plassene er finansiert av Aetat per i dag. Ti av disse (VTA-plasser) er i et verksted der det arbeides med tre og maling. De andre åtte plassene er i ordinær offentlig eller privat virksomhet.

Aetat-plassene ved ALF er delvis plasser for arbeidstakere på utprøving som arbeidspraksis i skjermet virksomhet (APS), delvis for formidling ut på det åpne arbeidsmarkedet med Arbeid med bistand (AB), og noen VTA-plasser som nevnt tidligere. Arbeidstakerne går enten over i ordinært arbeid eller uføretrygdes. Deltakere med uførepensjon kan arbeide i VTA eller i de kommunalt finansierte tiltakene

I de kommunalt finansierte plassene og i VTA har hver enkelt arbeidstaker individuelle kontrakter. Alle er ansatte i ALF. Hver enkelt blir fulgt opp, og arbeidet tilrettelegges etter behov.

Resultater

Arbeidstakernes ønsker veier tungt i valget av arbeidsplass for den enkelte. Erfaringen er at plassene på gård er gode arbeidsplasser for de som er der. Samtidig er dette de dyreste plassene innen psykiatriprosjektet i Bergen

Arbeidstakerne som har fått plass på gårdene blir værende lenge. De fleste har vært på samme arbeidsplass i 3-4 år, enkelte har vært lengre. Arbeidstakerne på gårdene trives med arbeidet og samarbeidet. De opplever at de har det trygt og godt, og det er sjelden at noen ønsker å skifte arbeidsplass. Det er alltid to-tre som blir i kortere tid. Oftest slutter disse fordi de har behov for intensiv medisinsk behandling.

Oppdragsgiver: Aetat Bergen

Tiltaksarrangør: Liv Hasås, daglig leder ALF AS og Gunvår Skredderstuen, fagansvarlig for psykiatrisk avdeling ALF AS

Underleverandører: Framnes gård og Eikås gård

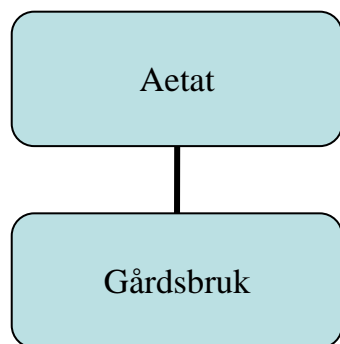
Også intervju med Asgeir Helle, Aetat Hordaland

6. Sammenstilling av eksemplene

De fem eksemplene i kapittel 5 viser at landbruket gjennom ulike organiseringsformer benyttes som et redskap i attføringsfaglig arbeid. Det foreligger ikke brukerevalueringer eller resultatstatistikk fra disse tiltakene, men det vi har innhentet av informasjon, tyder på at dette er velfungerende tiltak.

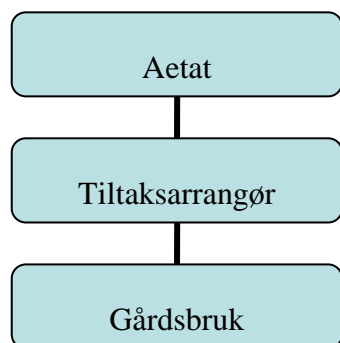
Hvert av de fem eksemplene har ulik organisering av samarbeidet mellom gårdsbruk og Aetat. Det er ikke slik at den ene organiseringen er bedre enn den andre. Forskjellig utgangspunkt har skapt ulike løsninger, men de bygger alle på de rammer som er lagt gjennom dagens tiltaksordninger.

Organisatorisk kan det skiller mellom to hovedmodeller. Den ene baserer seg på et direkte samarbeid med Aetat (modell A), mens den andre bygger på at gården er underleverandør til en privat eller kommunal tiltaksarrangør (modell B). Dette er illustrert i følgende figurer.

Figur 6.1 Modell A Gården som selvstendig tiltaksarrangør.

Direkte samarbeid med Aetat er framstilt i figur 6.1. Blant tiltakseksemplene i kapittel 5, er dette situasjonen for Kvalvika og Markhusan (eksempel 1 og 2).

Figur 6.2: Modell B, gården som underleverandør til eksisterende tiltaksarrangør

Figur 6.2 illustrerer samarbeidet i en situasjon der gården er underleverandør til en tiltaksarrangør, og dermed har et indirekte samarbeid med Aetat. Blant tiltakseksemplene i kapittel 5, gjelder dette Bamble, Roberg og ALF AS (eksempel 3, 4 og 5).

På tvers av de to hovedmodellene er det imidlertid både likheter og forskjeller i forhold til brukergrupper og tiltaksmål. I den videre framstillingen vil vi delvis berøre erfaringer som er spesifikke i forhold til organiseringsmodell, og delvis erfaringer som forekommer uavhengig av dette. Oppsummeringen omfatter tema som bestiller/tiltaksarrangørens motiver for å opprette markedstiltak, hvem disse tiltakene kan være aktuelle for, innhold/aktiviteter, utførelsesmessige perspektiver og organisatorisk tilnærming. Hensikten er å synliggjøre utgangspunkt for og gjennomføring av denne typen tiltak. Dette er erfaringer som får fram perspektiver ved arbeidsmarkedstiltak på gårdsbruk, og som kan være til nytte for andre som ønsker eller vurderer å etablere tilsvarende tiltak/samarbeid.

6.1 Aktiviteter i tiltakene

Som vi var inne på i innledningen av rapporten, er gården som arena ikke noen enhetlig virksomhet. I et modellperspektiv kan en betrakte gården som en lokalisering og et potensielt utgangspunkt for mange typer virksomhet. Aktivitetene er en blanding av de som er produksjonsorientert (hovedproduksjon i gårdsdriften og evt andre produksjoner/tilleggsnæringer), og de som ikke er en direkte del av inntektstradningen men som er en del av gårdsdriften som helhet (bedrift, eiendom, hjem, fritid). Det siste kan for eksempel være stell av hund, katt, hobbyhøner, vedlikehold av bygninger og fiske.

Vi har laget en samlet oversikt over aktivitetstyper fra de fem hovedeksemplene. Dette viser et bredt aktivitetsspekter for brukerne:

- Tradisjonelle kommersielle landbruksproduksjon (husdyr- og planteproduksjon)
- Landbruksproduksjonen, men som er spesielt tilrettelagt for brukerne eller utenfor ordinær produksjon (minifjøs, smådyr etc)
- Øvrig naturbasert produksjon (skogsdrift, landskapspleie)
- Tekniske tjenester (snøbrøyting, verksted)
- Vedlikehold (maskiner, bygningsmasse)
- Tilleggsnæringer på gården (kafé, håndverk og gårdsbutikk)
- Ledelse av aktiviteter for andre brukergrupper (ridning, turer)
- Annen virksomhet lokalisert på gården (Roberg: modellfly og lydstudio)
- Sosiale aktiviteter (friluftsliv, hobbyaktiviteter)

Ingen av tiltakene som er med i denne undersøkelsen foregår på gårder med det en kan kalle tradisjonell landbruksproduksjon alene. Gårdsdriften er mer sammensatt. Noen brukere er tett involvert i den ”tradisjonelle delen”, mens andre for det meste er involvert i helt andre oppgaver. Uansett størrelsen på virksomheten, så gjør årstidsvariasjoner og arbeidsformen at aktivitetene ikke kan betraktes isolert.

6.2 Tiltaksmål og faglige motiver for valg av tiltak på gård

Aetat og tiltaksarrangørene ser på tiltak på gårdsbruk som en mulighet til å skape en større bredde i sine tjenester, og på den måten ha et bedre utgangspunkt for individuell tilrettelegging og oppfølging. Dette er et sentralt motiv som tiltakseksemplene har til felles. De har en bredde som både omfatter tiltakstyper og modeller (form og tilnærming).

Dette kan være positivt for å skille brukergrupper fra hverandre og dempe eventuell stigmatisering knyttet til de institusjonelle tiltakene. Tiltaksplass på gård gir Aetat/kommunen et reelt alternativ til eksisterende tiltaksarrangører.

”Noen vegrer seg for å ha praksis på en arbeidsmarkedsbedrift. De vil ikke bli assosiert med utviklingshemmede som arbeider der.” (Kvalvika)

I mellomstore og små kommuner finnes det ofte bare én tiltaksarrangør som skal håndtere mange ulike utfordringer innenfor samme organisasjon. Dette skaper utfordringer og behov for alternativer. Hvis en ser på Levanger kommune, så løser de dette med flere parallelle prosjekter der Markhusan inngår som ett av disse. Ved å opprette avtale med gården direkte kan Aetat og kommunen lettere tilpasse organiseringen etter tiltaks/prosjektmålene. Dette kan gi bedre gjennomslag for utprøving av nye løsninger/tilnærminger.

Flere tiltak kan også medføre en annen geografisk spredning av tiltaksplasser som kan være positivt for brukerne. Det har de blant annet erfart i Bamble hvor gårdsbruket ligger nærmere kommunesenteret enn selve vekstbedriften.

Her følger en del momenter som kom fram i intervjuene i forhold til hvorfor arbeidsmarkedtiltak på gårdsbruk var interessant i forhold til en strategi om en større bredde til tilbudet fra Aetat. Dette er i stor grad kvaliteter som samsvarer med erfaringene fra AFI-rapporten i kapittel 3.2.

6.2.1 Tiltak på gård åpner for mestring og utvikling

”Gårdsmiljøet er med på å skape ro som bidrar til å bygge tillit. Brukerne kan være på gården. Der kan de få på plass litt av det som er grunnleggende for så å kunne løfte blikket og se videre, og da kan øvrige deler av virksomheten trekkes inn.” (Bamble)

Her beskrives et moment som kanskje er spesielt viktig med tanke på målgruppen personer med psykiske lidelser. Dette gjenspeiles også i rapportens overskrift ”Du må så før du høster”. Det å skape et grunnlag, før en kan komme i gang med en prosess som kan lede ut i arbeid, er et viktig motiv for å etablere tiltak på gårdsbruk. **Det å få miljø og arbeidstrening til å virke sammen er sentralt her.** Det rolige tempoet som kreves for å jobbe med dyr, skaper et arbeidsmiljø med lav stressfaktor. Flere viser til at stell og omsorg for dyr og planter kan ha terapeutiske egenskaper.

”Omsorg for dyr er kanskje en av de viktigste egenskapene ved disse tiltakene. Bruker får brukt omsorgssiden i seg, og relasjonen til dyr er ikke så komplisert som det den kan bli med mennesker.” (Bamble)

Beliggenhet i et åpent landskap og det å skape et brudd med lokalmiljøet kom også fram som argumenter som kunne virke gunstig på brukere.

Arbeidsoppgavene på gården har en karakter som lett kan møte behovet for å justere arbeidet eller arbeidstiden en periode hvis arbeidstakeren har varierende psykisk helse (“bølgedalsproblematikk”). Nærhet framheves som en viktig kvalitet ved tiltak på gårdsbruk. For personer med sosial angst er det gunstig med små forhold og tett individuell oppfølging.

For brukere med psykiske lidelser betyr det mye å finne mestring i noe de gjenkjenner fra før eller identifiserer seg med. Hvis de er vokst opp på gård, kan tiltaksplass på gård gi gjenkjennelse og mestring. For andre kan det være ønskelig å bryte med oppvekstmiljøet for å finne et nytt grunnlag for mestring. På den måten kan tiltaksplass på gård være aktuelt for personer med annen bakgrunn.

6.2.2 Allsidige og meningsfylte oppgaver

Allsidige oppgaver framheves som viktig. Det gir valg-, avvekslings- og utviklingsmuligheter. Innenfor den enkelte arbeidsoppgave på gården er det som oftest flere underoppgaver som stiller ulike krav og belastning, fra hjelper til selvstendig utfører og fra enkle til sammensatte oppgaver. Her ligger også mulighet for å variere med ”dagsform” uten å falle ut av arbeidsfellesskapet. Gården har mange praktiske oppgaver som må gjøres i små mengder. Tiltaksarrangør har erfart at mange små arbeidsoppdrag hvor en ser en ende på oppdraget, er positiv for mestringsopplevelsen. Arbeidsmotivasjon og utholdenheten blir bedre, og det å oppleve mestring i det små og verdi i hverdagen er grunnleggende for økt selvtillit og evnen til å tenke jobb/ deltagelse i samfunnet (Bamble).

Arbeidet på en gård er så mangfoldig og berører mange interesse- og fagfelt. Det egner seg både for personer uten utdanning, som ønsker seg en praktisk jobb, og for personer med ulike utdanninger bak seg som vil kunne se at deres kunnskap er verdifull (Bamble).

Man kan tilrettelegge for oppgaver som oppleves meningsfylt for den enkelte. Brukerne deltar i daglige gjøremål, gjøremål som er nødvendige av hensyn til dyr, vekster og de andre som arbeider på gården. Og de føler et ansvar for at arbeidet blir gjort.

”På gården lages det nyttige produkter og det er etterspørsel etter de tjenestene som utføres. Det er virkelige kunder som kommer og handler eller bestiller oppdrag. Det er ikke bare for å holde på med noe. Brukerne er med i alle faser, både i planlegging og gjennomføring av oppdragene. Det er stor stolthet ved å se for eksempel en bestilt gapahuk i bruk.” (Markhusan)

”Vaktmestergruppa er ute og hjelper folk i bygda med reparasjoner og hagearbeid. De ser resultater av og helheten i det de gjør. Det er ikke for å teste evner og hurtighet.” (Kvalvika)

6.2.3 Virkelighetsnære aktiviteter i et helhetlig miljø

Det vises til kvaliteter ved at aktiviteten inngår i en helhetlig virksomhet. Et eksempel på det er vedproduksjon som en del av gårdsdriften kontra en aktivitet lagt til et industrilokale eller lignende. På gården foregår vedproduksjonen ofte i tilknytning til egen skog, og det setter arbeidet inn i en sammenheng og et miljø. Det er også mulig å legge opp variasjon i arbeidet ut fra dette, å kombinere vedproduksjonen med skogsarbeid som for eksempel rydding av beiter eller kulturlandskap. Det å følge prosessen fra henting av råvarene fram til produksjon av ferdige produkter, kan være en tilfredsstillende opplevelse. En slik variasjon kan en også få ved å bryte opp, ta en runde i fjøset osv (Bamble). Dette gir en dynamikk som er gunstig for motivasjonen.

6.2.4 Oppgavene kombinerer sosial- og arbeidstrening

På Inn på tunet-gårder er det vanlig med felles måltider, gjerne frokost og lunsj pluss kaffepauser. Måltidet er en god ramme for samtaler og diskusjon (Kvalvika). En del brukere,

spesielt blant de yngre, er ikke vant til å ha et måltid sammen med andre, og spiser ikke frokost før de kommer på arbeid. Å starte dagen med et felles måltid er spesielt viktig for disse. Mat virker på humør og konsentrasjon hos brukerne og gir et godt arbeidsmiljø. Aetat Levanger har, med bakgrunn i denne erfaringen, ønsker om å innføre felles frokost også på arbeidsmarkedsbedriftene for å bedre arbeidsmiljøet.

Det gir også sosial trening for brukerne at det er salgsvirksomhet eller andre aktiviteter på gården. Oppstalling av hester åpner mulighet for kontakt med hesteeiere på en naturlig måte (Roberg gård). Dette gir sosial trening. Denne virksomheten fører også med seg mulighet for butikk og kantine som kan tas med inn som element i arbeidstreeningen Variasjon i tiltaket og det at mange har kjennskap til og nyttiggjør seg av gårdens øvrige tjenester, skaper åpne forhold og lite grobunn for stigmatisering.

Gårdbrukeren legger også til rette for andre besøkende som har terapiridning og opplæring i hestehold. Aetat-brukerne arbeider sammen med andre og svakere brukere og får derfor trening i å omgås ulike personer. Dette gir kombinert sosial- og arbeidstreening, som samsvarer med kvalitetskravene i AFI-rapporten (se kapittel 3.2).

6.2.5 Samtidighet – gården som en del av et bredere tilbud

”Gården kan også fungere som en avveksling som en del av et bredere tilbud. Komme seg litt ut og få noen andre arbeidsoppgaver eller vurdere en kursendring hvis det stopper opp i forhold til de oppgaver som de tiltaksplanene følger.”
(Roberg gård)

Erfaringene fra tiltakseksemplene viser at det kan komme fram nye forhold om helse- og livssituasjonen hos brukerne når de er i gang med tiltaket. Dette kan skyldes den nære koblingen mellom det sosiale og det arbeidsmessige ved tiltaksplasser på gård.

Her følger først motiver for hvorfor tiltaket på gården bør være knyttet til en eksisterende tiltaksarrangør.

”Hvis tiltaket på gården er tilknyttet en arbeidsmarkedsbedrift, har brukerne mulighet til å veksle mellom ulike deler av virksomheten internt, uten at det medfører nye runder med avklaring og vedtak.” (Bamble produkter)

Her kommer det fram et moment knyttet til den utførelsesfaglige kvaliteten. Bruk av underleverandører gir en organisatorisk oppdeling som bidrar til at enhetene ikke blir for store, noe som igjen gjør det enklere å få til en god oppfølging av den enkelte bruker.

Utover det kan et samarbeid med et gårdsbruk bidra til at tiltaksarrangøren kan få et bredere og utvidet tilbud. En slik organisering har lavere etableringskostnader og en større fleksibilitet enn for eksempel utvidelse av egne produksjonslokaler. Steget videre er en samlokaliseringsløsning slik som på Roberg, der de både kan trekke veksler på gårdsdriften som arbeidsstasjon og utnytte bygningsmasse på gården som lokale for andre produksjonsenheter.

Eksisterende tiltaksarrangører (AMB, Vekstbedrifter, private arrangører) kan bistå kommunen/Aetat med en samordning av tjenestetilbudet ut fra sin kompetanse. Dette gir struktur, forankring og faglig tilknytning for gårdene, og det gjør det administrative enklere

enn med flere enkeltstående tiltak. ALF er et eksempel på at både kommunale tiltak og Aetat tiltak koordineres, og det har fungert bra i forhold til gårdsbrukene som også er involvert i tilbudet.

6.3 Utviklingsveier og innretting mot ordinært arbeidsliv

Landbruket er en næring i omstilling og har i løpet av de siste tiårene blitt kraftig nedbygd. Samtidig ser en at omstillingen har skapt en bredere tilnærming til hva som er aktuelle virksomheter på et gårdsbruk. Dette gjenspeiles i politikken og i praksis blant gårdsbrukerne. Tiltakseksempelene og Inn på tunet-tilbud for øvrig er i seg selv eksempler på dette. Gjennom interessen for overtagelse av småbruk, gårdsbaserte turisttilbud og oppblomstring av gårds- og naturbarnehager, kommer det til syne en mottrend.

Kunnskap og erfaring fra landbruksproduksjon kan bidra til avklaring i forhold til å gå inn i landbruksnæringen. Men som eksemplene viser, kan også tiltak på gård sees på som en indirekte vei til en rekke andre virksomheter. Flere av de vi har intervjuet har vært opptatt av dette. De viser til at indirekte veier kan være en god strategi for å innhente motivasjon til å gå tilbake til egen yrkesbakgrunn eller i forhold til å finne nye interesseområder. De viser også til at erfaringen fra gården gir et grunnlag for å gå inn i tilsvarende arbeidsoppgaver i ordinære bedrifter. Det er klart at hvilken holdning en inntar her vil påvirke en rekrutteringsprosess og bestilling fra Aetat.

Vi tenker oss tre alternative holdninger/tilnærminger:

1. Gården som et allsidig småforetak som gir en bred og allsidig innføring og fungerer som en avklaring og kvalifisering i forhold til yrker av ulik karakter.
2. Arbeidsmarkedstiltak på gårdsbruk som grunnlag for videre arbeid i landbruksnæringen.
3. Gården som "en personlig utviklingsarena" som gjennom kontakt og omsorg for dyr og andre aktiviteter i et arbeidsfellesskap, bidrar til motivasjon og avklaring for den videre attføringsprosessen eller som utgjør en arbeidsplass i et mer langvarig tilbud.

Vi sammenstiller her noen betraktninger fra våre informanter i forhold til disse punktene.

Kvalifiserende mot et bredt spekter av fag

Tiltaket kan være avklarende og kvalifiserende i forhold til et bredt spekter av yrkesfag, fra mekaniker, snekker, sjåfør og vaktmester, til storkjøkken, reiseliv og formingsfag. Dette er tatt i bruk systematisk ved AMO-kurset på Markhusan, der arbeidstakere får kvalifiserende videregående opplæring på gården (både teori og praksis) i både mekaniske fag, hotell og restaurant og naturbruk.

"Der er hester, det arrangeres turer, de tar jobboppdrag rundt om, bl.a. vaktmestertjeneste og legger plen. Det er veldig allsidig. De allsidige jobbene gir interessant yrkespraksis for brukerne, slik som vaktmester, anleggsgartner, turarrangør/reiseliv." (Kvalvika/Aetat Frøya)

På Markhusan rullerer brukerne på arbeidsoppgavene. På den måten kan det oppdages evner og interesser hos brukerne som tidligere ikke var kjent.

”Noen innrømmer at de var med på mekking bare fordi alle kompisene drev med det, mens han/hun har fått smaken for eksempel på matlaging.” (Markhusan)

Gården har også lokaler og muligheter for å knytte til seg annen virksomhet eller opparbeide arbeidsoppgaver etter ønsker og behov, for eksempel en gårdsbutikk. På samme måte som gårder som tilbyr skoleelever ”Elevbedrift”, kan brukere opparbeide seg etableringskompetanse.

Landbruket som yrkesinnretting

Landbrukspraksis som gir avklaring for kjøp/overtagelse av egen gård eller jobb som avløser, maskinoperatør (selskaper som driver med innhøsting eller andre tekniske tjenester som snøbrøyting) eller videreutdanning innen spesialiserte håndverk (salmaker, rideinstruktør). Dette var retninger som vi fikk konkrete eksempler på i forbindelse med intervjuene.

Indirekte veier til målet

Målet om å komme tilbake i arbeid går ikke nødvendigvis gjennom virksomhet som er direkte kvalifiserende. Motivasjon og kreativitet kan stimuleres, og bli tilbakeført til områder personene allerede er kvalifisert for. Spesielt er dette viktig tidlig i atferingsløpet og for personer som sliter tungt. ”Da må vi bygge på de flikene av motivasjon som finnes” (Aetat Frøya). I en senere fase med kvalifisering er det viktigere hvilke typer produksjoner som finnes på gården og hvordan disse kvalifiserer for aktuelle typer ordinær jobb. For de som får et tilbud om varig tilbud (VTA Bamble), er atferingshorisonten lengre, og der vil målsettinger i større grad være å skape stabilitet og økt livskvalitet gjennom meningsfulle aktiviteter i et sosialt fellesskap.

7. Organisering av tiltak på gård

Vi vil her gå nærmere inn på organisering av tiltak på gård og se dette i sammenheng med de aktuelle tiltaksordningene.

Aetats kravspesifikasjoner er utgangspunktet for alle typer tiltak. Her vil vi gå igjennom hvordan samarbeidet mellom Aetat og gårdsbruk kan organiseres. Vi skiller her mellom de to hovedmodellene fra kapittel 6:

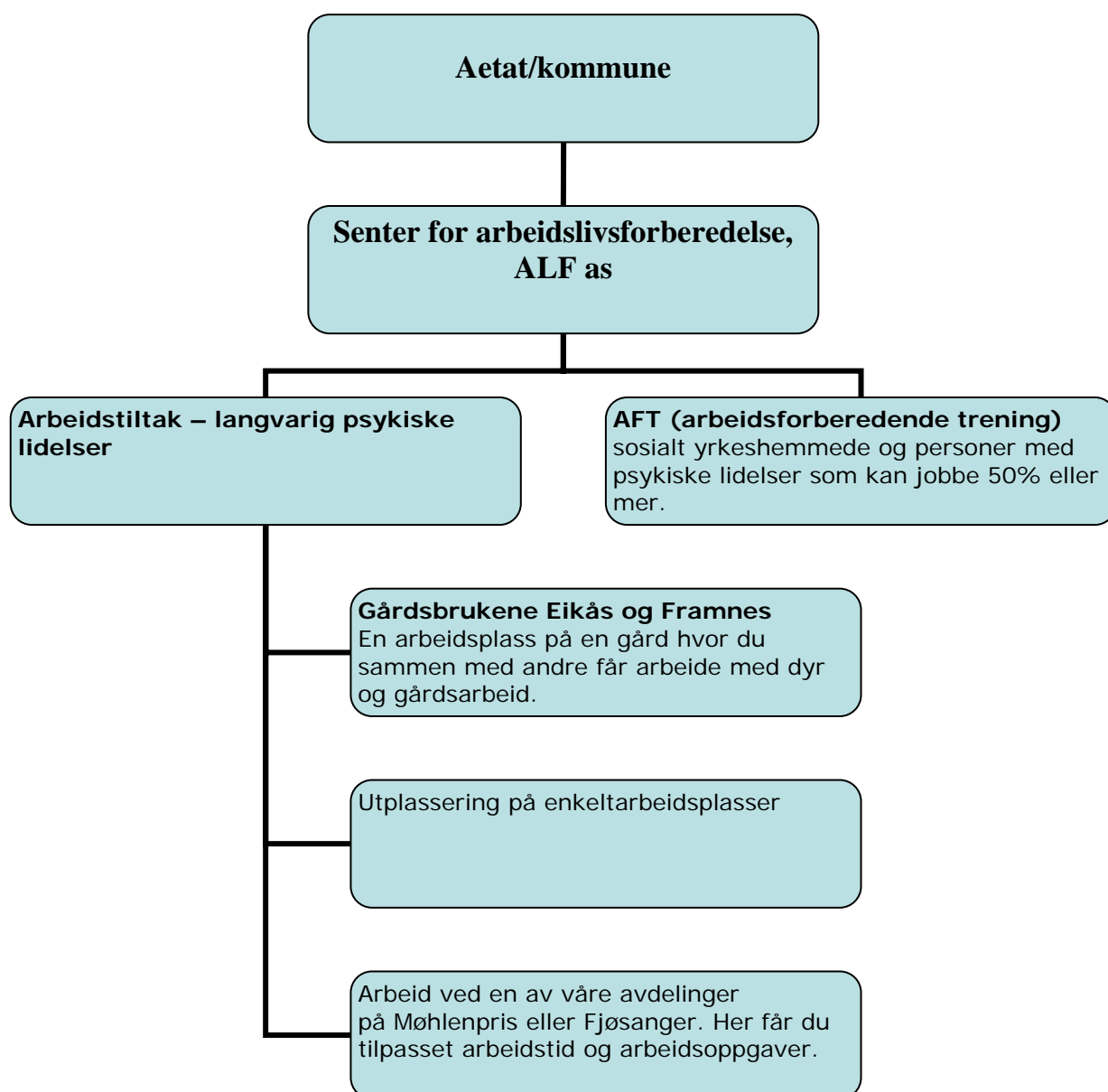
- gården som underleverandør til en arbeidsmarkedsbedrift
- gården som selvstendig ekstern tiltaksarrangør/leverandør.

7.1 Gården som underleverandør

I utgangspunktet kan gården betraktes som en hvilken som helst annen underleverandør. Det at tiltaksarrangører knytter til seg annen virksomhet, er ikke noe nytt. Noen bygger tjenesten opp med bare underleverandører, andre i en kombinasjon.

7.1.1 Eksempler på organisering

ALF AS er et godt eksempel på et sammensatt tilbud bestående av ulike tilbud i og utenfor eget hus. Organiseringen kan framstilles som i figur 7.1.

Figur 7.1 Tilbud på gård inngår som en del av det samlede tilbudet ved Senter for arbeidslivsforberedelse, ALF as.

ALF (kommunale psykiatrilplasser gjennom AMB)

I dette eksempelet er gården underleverandør til et kommunalt aksjeselskap som tilbyr forskjellige former for arbeidstrening, både gjennom Aetat og den kommunale psykiatritjenesten. Her har kommunen og Aetat samordnet tiltakene gjennom det kommunale aksjeselskapet. Dette er en håndtering av innkjøp av tjenester som har bidratt til at disse to gårdsbrukene har fått en stabil forankring gjennom kommunens egen tjenesteleverandør. Selv om det per i dag ikke er Aetat som benytter plassene på gårdene, så ser de ingen hindring for at plasser på disse gårdene eller andre tilsvarende enheter kunne vært benyttet av Aetat-brukere.

Roberg (AMO/privat tiltaksarrangør)

Dette er en privat tiltaksarrangør med ulike ikke-landbruksbaserte produksjoner lokalisert som eget selskap på et gårdsbruk. Gårdsdelen inngår både i det generelle miljøet og som en enhet (arbeidsstasjon) i virksomheten. Aktiviteter knyttet til gårdsdriften fungerer som

arbeidsstasjon sammen med øvrig produksjoner. Tiltaksarrangøren utnytter ledig bygningsmasse og gården som miljøelement. Her trekker gårdbruker og tiltaksarrangør veksler på hverandres ressurser.

Bamble – VTA, Vekstbedrift

Dette er en tiltaksarrangør som leier seg inn på et gårdsbruk, men selv står for driften av tiltaket. Gårdbruker blir betalt på timebasis for tilrettelegging og veiledning i forhold til ulike aktiviteter. Dette er et eksempel på utvidelse av tilbudet i en Vekstbedrift. Ved å få flere arbeidsstasjoner med plassering utenfor egen base, kan tiltaksarrangør tilby en tjeneste med større fleksibilitet og tilretteleggingsmuligheter. Ved å ta i bruk eksisterende ressurser på gården, kan tiltaket iverksettes uten nyinvesteringer i produksjonslokaler etc.

7.1.2 Arbeidsdeling og samarbeid

De ulike eksemplene har litt forskjellig tilnærming til gårdbrukers funksjon og ansvarsområder. Her er det ulike faktorer som spiller inn slik som type ordning/tiltakshorisont, beliggenhet og kompetanse. I alle tilfeller er rollefordelingen avklart i form av en avtale mellom tiltaksarrangør og underleverandør som også omfatter en rekke andre forhold som økonomi, bruk av utstyr, forsikring osv. I alle tilfeller ligger det en prosess bak å finne fram til en egnet rollefordeling i det enkelte tilfellet. De som har holdt på en stund (ALF og Roberg) har nok kommet fram til en egnet samarbeidsform, mens Bamble er helt i oppstarten og samarbeidet fortsatt i utvikling.

Gårdene som er knyttet til ALF, har ansvaret for den daglige driften av tilbudet, og blir på den måten det samarbeidet som kommer tettest opp mot å være selvstendig tiltaksarrangør (modell A) slik som Markhusan. Her er ALF et administrativt og oppfølgingsmessig mellomledd på samme måte som kommunen/Aetat er for Markhusan. Gårdenes samarbeid med ALF er ikke prosjektbasert og på den måten et mer stabilt tilbud.

Samlokaliseringen på Roberg gjør det enklere å dele på oppgaver innenfor ulike ansvarsområder. På Roberg har de prøvd forskjellige løsninger. Gårdbruker var først ansatt i Roberg gård AS, men har senere gått inn en rolle som underleverandør. Daglig leder har ivaretatt store deler av den attføringsfaglige veiledningen og rapportskrivningen, mens gårdbrukeren i et attføringsfaglig perspektiv har fungert som praktiker og rollemodell.

Når det gjelder Bamble, er gårdbrukerens rolle å tilrettelegge og veilede for eksempel ved igangsetting av nye arbeidsoppgaver eller informere om endringer for eksempel i føringsrutiner. Bamble Produkter AS benytter en av sine egne arbeidsledere i den daglige driften og oppfølgingen av brukerne. De er åpne for å se at gårdbrukeren kan gå inn større deler av den daglige driften. Denne tilnærmingen har gitt begge parter en avklaringsperiode i forhold til hvordan en samarbeidsmodell vil kunne fungere best mulig.

7.2 Gården som tiltaksarrangør for Aetat

Et gårdsbruk kan være ekstern leverandør i forhold til Aetat, på samme måte som andre bedrifter. Praksis plass i ordinære bedrifter er vanlig for Aetat-brukere, og dette kan organiseres på samme måte uavhengig av bransje.

Hvis samarbeidet omfatter mer enn enkeltstående praksis plasser, er det behov for et tettere samarbeid og mer inngående organisering hos den eksterne tjenesteleverandøren. Dette er tilfelle for gruppevis tiltak og for ressurskrevende brukere.

7.2.1 Eksempler på organisering

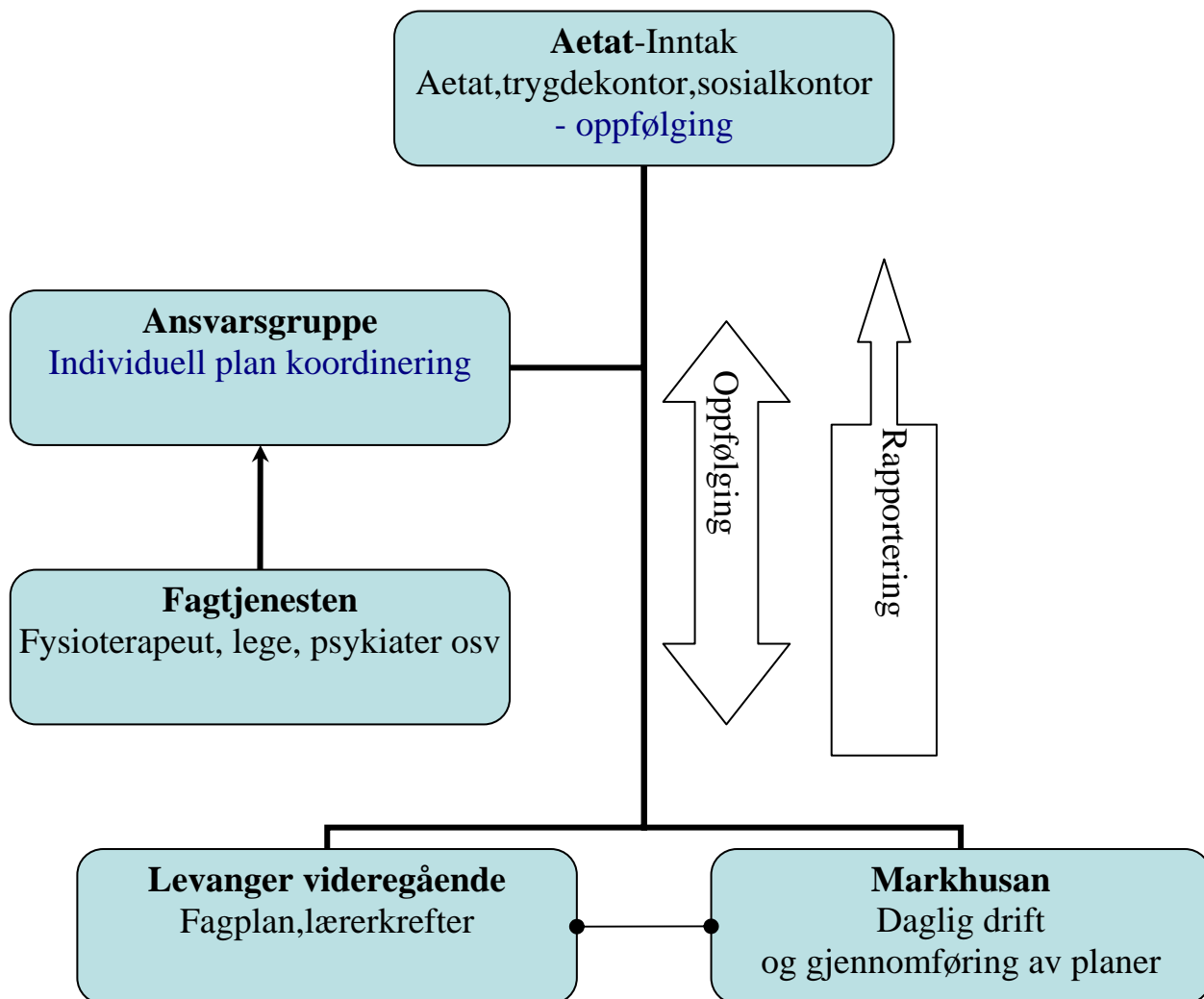
Kvalvika- praksisplasser

På denne gården er det snakk om lønnstilskudd og praksisplasser knyttet til ordinær produksjon eller som en del av øvrig tilrettelagt tilbud for andre brukere. Personene i praksisplasser inngår som en ressurs for andre brukere med dårligere funksjonsevne.

Markhusan – AMO-kurs og praksisplasser

Gårdbruker er en tiltaksarrangør som samarbeider direkte med Aetat og kommunen. Gården har et prosjektbasert opplæringstilbud i samarbeid med videregående skole. Gården har også andre tilrettelagte tilbud for andre brukere enn fra Aetat. Dette er i samarbeid med kommunen.

AMO-kurset på Markhusan er et eksempel på et direkte samarbeid mellom Aetat lokalt og gård. Tiltaket er illustrert i figur 7.2. Figuren illustrerer hvordan Levanger videregående skole og Markhusan gård er likeverdige (eksterne) leverandører. Dette forutsetter en tett samordning og informasjonsutveksling mellom alle de involverte aktørene, hvor ansvarsgruppen for hver enkelt kursdeltaker har en sentral rolle.

Figur 7.2 Arbeidsdeling og samarbeid for AMO-kurs for Aetat Levanger.

7.2.2 Arbeidsdeling og samarbeid

Kvalvika og Markhusan har det til felles at de begge er gårder som har en bredt og sammensatt drift, både i form av ordinær landbruksproduksjon og mer tilrettelagte aktiviteter. De har også begge et samarbeid med kommunen om tiltak til andre brukergrupper. Forskjellen er omfanget av aktiviteten. Kvalvika har fra en til to praksisplasser for personer med en funksjonsevne som krever lavere grad av tilrettelegging, mens Markhusan har mange brukere med større behov for oppfølging. På Markhusan omfatter samarbeidet med Aetat flere ulike tiltak som krever ulik tilrettelegging. Kvalvika benytter en standard tiltaksmodell med enkel styring, mens samarbeidet med Markhusan er mer omfattende og krever tettere kontakt med Aetat og kommunen. Vi har derfor valgt å gå i dybden på tiltakseksempelen Markhusan, for å se på hvordan samarbeidet er organisert. Se også figur 7.2.

Inntak

Det er Aetat lokalt som avgjør hvem som får tiltaksplass på gården, og hvilken type tiltaksplass. Imidlertid bygger avgjørelsen på ønsker fra den aktuelle brukeren og vurderinger fra behandlere, veiledere og pårørende. Spesielt tungt veier brukerens egne ønsker og interesser, ettersom det er viktig at brukeren selv er motivert for at tiltaket skal lykkes. Aktuelle kandidater får besøke gården sammen med en veileder eller behandler og kan eventuelt få en prøvetid før det tas en avgjørelse.

Attføringsfaglig veiledning

Det er Aetat som er ansvarlig for å veilede brukeren om alternative muligheter, rettigheter og praktiske implikasjoner av ulike valg. Imidlertid skjer dette i samråd med trygdekontor eller sosialkontor. Arbeidsmarkedsbedrifter har vanligvis personell (sosionom eller andre) som gir praktisk assistanse, mens slikt personell ikke finnes på gårdsbruk.

Rapportering

På Markhusan skrives det daglig logg om hvilke arbeidsoppgaver hver enkelt bruker har deltatt i og erfaringene fra arbeidsdagen. Dette sammenholdes med den avtalte bestillingen, som på AMO-kurset er en opplæringsplan. Bestilling og logg er samtidig dokumentasjonsgrunnlaget for rapporteringen. Gårdbruker leverer regelmessig skriftlig rapport om hvordan hver enkelt bruker fungerer i arbeidet/tiltaket. Her rapporteres også eventuelle tilpasninger som er gjort på arbeidsplassen og anbefalinger videre.

Det er jevnlige møter med Aetat, der situasjonen for den enkelte evalueres. Delvis er brukerne selv med. I tillegg er det telefonkontakt mellom gårdbruker og Aetats kontaktperson angående de enkelte brukerne. Oppfølgingen er spesielt tett ved tiltak for avklaring av arbeidsevne, og innledningsvis for nye brukere og nye tiltak.

Koordinering av integrerte tilbud

Nøkkelen til koordineringen er en individuell plan for den enkelte bruker/arbeidstaker. I tråd med Opptrappingsplanen skal denne planen ivareta både brukerens medvirkning, og samordne alle tiltak knyttet til arbeid, bolig og fritid for den enkelte (forskrift gjelder fra 2001). Slike planer er laget for alle arbeidstakerne ved ALF, Markhusan, Roberg og Bamble. I disse planene inngår tiltaksplass på gård i en eller flere faser på vei mot ordinært arbeid.

Planen følges opp gjennom den enkeltes ansvarsgruppe. Ansvarsgruppa er sammensatt av alle de personene som brukeren forholder seg til i forbindelse med det integrerte opplegget som er lagt opp for brukeren. Dette innebærer stor grad av kommunikasjon og informasjonsutveksling mellom de ulike instansene. Dette skjer regelmessig. I tillegg er det

mulig å ta kontakt ved behov, for sammen å finne løsninger til beste for brukeren. I ansvarsgruppene diskuteres utviklingen for hver enkelt kursdeltaker, og det avtales justeringer i opplegget.

7.3 Samarbeid om integrerte tiltak

Arbeidstakere med psykiske lidelser har ofte sammensatte problemer. Det innebærer at disse menneskene ofte kommer i kontakt med flere offentlige instanser, slik som helsevesen og trygde- eller sosialkontor. I tillegg kommer skole eller arbeidsplass. I prinsippet har de ulike instansene hver sine ansvarsområder, men for personer med sammensatte problemer er det nødvendig å samordne tiltakene/tilbudet. Utfordringen er å møte hele brukeren.

Her vil vi beskrive hvordan tverretattlig samarbeid kan legges opp, med utgangspunkt i eksemplene på tiltak på gård.

Det varierer mellom tiltakseksemplene hvordan samarbeidet er lagt opp. Det kan være uformelt, som i eksemplet Kvalvika. Her er det Aetat som er i kontakt med gården, og ivaretar samarbeidet med andre offentlige instanser. Argumentet for en slik uformell samarbeidsform er at det er små forhold, løpende tett oppfølging av bruker og driver, og at det er lett å ta en telefon ved behov. Samarbeidet kan ellers være formalisert, som i eksemplene Markhusan og Roberg, der gårdbrukerne er representert i ansvarsgruppene for hver enkelt arbeidstaker. Uansett organisering er hensikten å utveksle informasjon som er nødvendig for å møte og justere brukerens behov og utvikling.

Gjennom ansvarsgruppene kan alle typer hjelpeapparat trekkes inn etter behov, slik som sosionom, lege, psykiatrisk sykepleier med mer. Dette er for å finne gode totalløsninger for brukerne. Se figur 8.2.

”Brukerne har ”den syke delen” fulgt opp av sin ordinære lege eller terapeut. Gården tar vare på ”den friske delen”, der de lærer om det normale liv.” (Markhusan)

På Markhusan er det satt i gang forsøk med samtalegruppe. En gang per uke arrangeres samtale med kommunens psykiatriske sykepleier. Per i dag er det fire brukere som deltar. Samtalegruppa har kommet i gang etter ønske fra brukerne og med bakgrunn i utviklingen av samarbeidet mellom Aetat, trygdekontor og sosialkontor.

Spesielt for Roberg og Markhusan er tiltak gjennom Fattigdomsprosjektet. Prosjektet har gitt ekstra stillingsressurser til sosialkontor og Aetat i tillegg til ekstra tiltaksplasser, som er brukt blant annet til praktisk orienterte opplærings-tiltak. Fattigdomsprosjektet omfatter integrering, og dette gir en spesiell tilnærming til tverretattlig samarbeid. Alle instansene understreker den positive effekten av samarbeidet.

”Suksessen skyldes av vi samarbeider Aetat og sosialkontoret! Vi lærer av hverandre og finner løsninger sammen. Samarbeid er viktig. Da løsner mye.” (Aetat Levanger)

I Levanger fungerer nå samarbeidet gjennom felles møter mellom Aetat, trygdekontor og sosialkontor hver 14. dag. På disse møtene kan deltakerne både skolere hverandre om aktuelle ordninger i deres respektive systemer og diskutere enkeltsaker. Mottoet er ”Tre dører til samme tjeneste.”

7.4 Aktuelle typer tiltak på gård

Hvilke typer arbeidsmarkedstiltak er mest aktuelle på gård? Dette avhenger av betingelsene hos de tre partene som samarbeider: arbeidstakeren/brukeren, bonden og Aetat.

- Brukeren trenger en hensiktsmessig tiltaksplass med sikte på framtidig arbeid. Helse og interesser, arbeidsevne og livssituasjon har betydning for om tiltaksplass på gård er aktuelt.
- Bonden tilbyr tilpasset arbeid og/eller opplæring basert på gårdens ressurser og produksjoner/arbeidsoppgaver. Praktiske og økonomiske forhold har betydning for om det er aktuelt å arrangere tiltaksplasser på gården.
- Aetat har en meny av tiltakstyper å tilby, beregnet på brukere med ulike behov. For hver type gjelder visse kravspesifikasjoner til tiltaksleverandør. Aetats rolle er å være bestiller, og lokal utfører/leverandør må velge innenfor gjeldende regelverk.

Ut fra dette blir svaret at det er de løsningene som tilfredsstillt krav og behov hos alle tre parter som er aktuelle.

Dette innebærer at svaret kan skifte over tid, på grunn av endringer i arbeidsmarkedet, i landbruksnæringa og i Aetats regelverk (som nå er under omarbeiding). Også de politiske prioriteringene kan skifte, med konsekvenser for Aetats virksomhet. Spesielle betingelser gjelder ved prosjekter, slik det er tilfelle med Fattigdomssatsingen, og som omfatter tiltakseksemplene i Levanger (Markhusan) og Tønsberg (Scalaprosjektet og Roberg gård).

Her vil vi gi en oversikt over de mest aktuelle tiltakstypene. Typene vil bli kommentert i forhold til brukernes behov på den ene siden, og Aetats regelverk på den andre siden. Kommentarene er oppsummert som en tabell i følgende figur.

Fase i utførelsen	Behov hos brukeren	Aktuelle typer tiltak	Organisering U - Gården som underleverandør S - Gården som selvstendig tiltaksarrangør
Innledende fase	Avklaring/utprøving	Tidsbegrenset tiltaksplass	U/S
Oppfølgende fase: kvalifisering og/eller arbeidstrening	Opplæring	AMO-kurs: Undervisningstilbud med praksisdel på gård	U/S
	Tiltak	Tidsbegrenset praksisplass med lønnstilskudd	U/S
		Varig tilrettelagt arbeid (VTA)	U
	Arbeid	Hospitering	S
Lønnet praksis med varierende grad av lønnstilskudd		S	

Figur 7.3: Oversikt over aktuelle typer tiltak på gård.

Avklaring/utprøving

For arbeidstakere som er i en tidlig fase i atføringsløpet, kan det være aktuelt med en tidsbegrenset plass på gård. Slike tiltaksplasser kan både legges til gård som driver selvstendig, og til gård tilknyttet en arbeidsmarkedsbedrift. Blant tiltakseksemplene i kapittel 5 er det erfaring med denne typen tiltaksplasser både på Kvalvika heste- og aktivitetssenter og på Markhusan gård.

Opplæring

I enkelte tilfeller kan gårdsbruk være ene- eller delarrangør av AMO-kurs. Gården kan være lokalitet for praksisdelen av kurset, og i enkelte tilfeller også teoridelen. Det siste er aktuelt for brukere med lærevansker eller motivasjonsproblemer. Aktiviteten er basert på opplæringsplanen for kurset.

Blant tiltakseksemplene i kapittel 5, er både Roberg og Markhusan leverandører av opplæringstiltak. Alle gårder kan gi anbud på AMO-kurs, enten alene eller sammen med en undervisningsinstitusjon.

Praksisplass, hospitering eller arbeid med lønnstilskudd

Det finnes en rekke tiltakstyper som vi her velger å omtale samlet. Felles for dem er at tiltakene er tidsbegrenset. Noen typer tiltak gjelder for arbeidstakere med atføring, mens andre gjelder for trygdede brukere. For alle typene er det snakk om arbeidstakere med nedsatt/begrenset arbeidsevne som krever mer eller mindre tilrettelegging i arbeidssituasjonen. Arbeidstakeren får delvis lønn fra gårdbrukeren og delvis offentlige ytelser. Gårdbrukeren får delvis inntekten fra det utførte arbeidet og delvis lønnskompensasjon (lønnstilskudd eller individtilskudd) for tilretteleggingen. Tiltaket kan omfatte fra noen timers arbeid per uke til full arbeidsuke.

Blant tiltakseksemplene i kapittel 5 har Roberg, Markhusan og Kvalvika erfaring med slike tiltaksplasser. Erfaringene viser at slike tiltaksplasser først og fremst er aktuelle på gårder som samtidig driver andre tiltak og har andre brukergrupper. Kombinasjoner gir både et kvalitetsmessig fortrinn for arbeidstakerne (se kapittel 6.3) og er nødvendig for lønnsomheten i virksomheten på gården.

Varig tilrettelagt arbeid

Varig tilrettelagte arbeidsplasser (VTA) skiller seg fra andre praksisplasser ved at de er å betrakte som varige. Tiltaket er aktuelt for personer med så store psykiske lidelser at ordinært arbeid er urealistisk (i overskuelig framtid), og som på dette grunnlaget er uføretrygdet.

Regelverket for VTA-plasser krever at bedriften er et kommunalt foretak (AS). Dette innebærer at VTA-plass på gård er aktuelt kun hvis gården er underleverandør til en kommunal arbeidsmarkedsbedrift. Dette er i dag tilfellet hos Bamble produkter, og på gårdene Framnes og Eikås, som er underleverandører til ALF AS i Bergen (se kapittel 5).

Imidlertid kan det bli forandring i regelverket, da Statsbudsjettet for 2005 (St.prp. 1 (2004-2005)) forslår at flere VTA plasser etableres i ordinært arbeidsliv.

8. Konklusjon

Denne rapporten har hatt som ambisjon å synliggjøre muligheter og modeller for samarbeid mellom Aetat og gårdsbruk. Vi har vist at det praktisk lar seg gjøre, og vi har lagt vekt på kvalitetene og utviklingsveier for bruker/deltaker. Ut fra dette håper vi at rapporten kan bistå etablering av flere slike tiltak, og at de erfaringene som vi videreformidler, åpner og motiverer for å finne gode løsninger og hensiktsmessige bestillinger i forhold til målgruppen.

8.1 Attføringsfaglige muligheter

Hvilke egenskaper ved gårdsbruk gjør det interessant med arbeidsmarkedstiltak på gård for Aetat-brukere med psykiske lidelser? Sammen med erfaringer fra tidligere forskning omkring denne brukergruppen, har de fem samarbeidseksemplene gitt oss svar på dette.

Tiltakseksemplene har vist at gården er en arena og ressurs som har kvaliteter som kan gi positiv effekt for mennesker med psykiske lidelser i ulike faser av en attføringsprosess. Yngre mennesker kan gjennom allsidige oppgaver knyttet til gårdsdriften få kunnskap som gir vurdering av realkompetanse. Andre benytter gjøremålene på gården i en avklaring i forhold til motivasjon og arbeidsevne. Noen har behov for et mer varig tilbud der opplevelsen av mestring og trivsel blir ekstra viktig.

Gården som arbeidsmarkedstiltak setter gode terapeutiske effekter av kontakt med dyr og natur inn i en arbeidslivssammenheng. Dette er kanskje den mest særegne kvaliteten med gården som ressurs for Aetat.

Individuell tilrettelegging og tett oppfølging i oversiktlig og allsidig virksomhet er en annen kvalitet ved tiltak på gård. Gården kan også være alt fra en ren tradisjonell gårdsdrift til en sammensatt virksomhet med både naturbaserte og andre produksjoner. Arbeidserfaring fra gård åpner for mange alternative utviklingsveier, og spenner fra sjåfør, vaktmester og mekanisk arbeid, til storkjøkken og reiseliv, foruten plantedyrking og dyrestell.

Virksomheten på en gård har en familiær karakter som kombinerer det sosiale fellesskapet tett med arbeidsfellesskapet. Denne egenskapen kan ha særlig betydning for brukere med psykiske lidelser.

Tiltak på gård er et supplement til andre tiltaksplasser, og bidrar til tiltaksmangfoldet. Ved at flest mulig sektorer er representert, kan arbeidsmarkedstiltakene bedre reflektere det ordinære arbeidslivet.

Gårdbrukers kompetanse og utgangspunkter åpner for muligheter, men medfører også utfordringer i forhold til kravspesifikasjoner. Tiltakene i denne rapporten har funnet fram til ulik praktisk håndtering av dette.

8.2 Modeller for samarbeid

Hvordan kan samarbeidet organiseres? Aetats kravspesifikasjoner er utgangspunktet for alle typer tiltaksplasser. Tiltakseksemplene viser at det er mange måter å ivareta disse kravene på når det gjelder tiltak på gård.

Denne utredningen presenterer to hovedmodeller for tiltaksorganisering, der gården enten kan være selvstendig arrangør eller underleverandør av tjenester til en arbeidsmarkedsbedrift. Ulik tilnærming til organisering av samarbeidet åpner også for tiltak på gården av varierende omfang, alt fra en enkelt tiltaksplass til mer omfattende tilbud som ligner på Vekstbedriftene.

Det å opprette et tiltak på gårdsbruk knyttet opp mot en eksisterende tiltaksarrangør, er per i dag den framgangsmåten som er enklest å gjennomføre. Bamble Produkter AS og ALF AS har her gått foran og fått på plass gode løsninger for sine brukere. Aetat og psykiatritjenesten i Bamble kommune har gjennom tildeling av nye VTA plasser, øremerket tiltak på gårdsbruk, tilrettelagt for en slik løsning. Vekstbedrifter får større spillerom for å differensiere mellom ulike funksjonsgrad og type utfordringer ved å knytte til seg tiltaksplasser på gård.

9. Framgangsmåter for utvikling av tiltak på gård

Ved oppstart av denne utredningen ønsket vi å komme fram til en ”verktøykasse”. Vi så at en slik framstilling av konkrete framgangsmåter, ville kunne lette arbeidet med etablering av tiltak på gård. I og med at Aetats tiltaksordninger er under revidering, har det vist seg lite hensiktsmessig å gå så detaljert tilverks. Isteden viser vi noen veier som kan være aktuelle å ta for å komme i gang.

9.1 Aktuelle modeller for nye tiltak

Nye tilbud gjennom arbeidsmarkedsbedrifter

Arbeidsmarkedsbedrifter kan søke om nye plasser øremerket tiltak på gård slik som Bamble Produkter AS har gjort.

Nye tilbud i direkte samarbeid med gård – småskala tiltak (1-10 deltakere)

Opprette helt nye tilbud på gårder gjennom utviklingsprosjekter i Aetat alene eller i samarbeid med psykiatritjenesten og andre i kommunen/regionen.

Påbygging 1 - kontinuitet mellom rehabiliterings- og arbeidsmarkedstiltak

Bygge på eksisterende tiltak på gård som foregår i samarbeid med psykiatritjenesten i kommunen med tanke på de brukerne som allerede er i tiltaket – en slags fase to med fokus på utføring. Dette vil gi brukerne et arbeidsmarkedstilbud i en kontinuitet med et rehabiliteringstilbud, noe som kan være effektivt organisatorisk, og som er positivt for brukeren som slipper oppbrudd og ventetid i forbindelse med saksbehandlingsrunder.

Påbygging 2 - parallelle tiltak

Bygge på eksisterende tiltak på gård med egne Aetat brukere i et eget tiltak, mer eller mindre integrert med andre brukere. Tiltakseksemplene Markhusan og Kvalvika er begge eksempler på dette.

9.2 Organisatoriske muligheter og utfordringer

Felles for Aetat-kontorene og andre involverte aktører som er med i denne rapporten, er en sterk vilje til å få på plass denne typen tiltak. Motivasjonen for dette henger blant annet sammen med den appell og de kvaliteter tiltakstypen har. De positive erfaringer kommunene har med arbeidstrening på gård er også en viktig drivkraft. Med dette som utgangspunkt har de også funnet fram til løsninger innenfor dagens tiltaksordning. Disse løsningene er ikke alltid ideelle, og de krever til dels større tids- og tilretteleggingsressurser enn hva som er vanlig.

Det er viktig å ha ulike modeller å velge mellom slik at en kan finne en løsning som egner seg både innholdsmessig og organisatorisk, og som imøtegår de lokale forutsetninger og behov.

God prosesskvalitet

Uansett hvilken vei en velger, er det viktig å huske at samarbeidstiltakene som er presentert i denne rapporten, er et resultat av en prosess med utprøving og justeringer. Også for fremtiden vil samarbeidet utvikles, og det vil skje endringer, basert på de erfaringene som høstes underveis. Gårdbruker som ønsker å utvikle denne typen tilbud på gården sin, har i utgangspunktet liten innsikt i organisering av arbeidsmarkedstiltak. Dette er det viktig å ta høyde for underveis i etableringsprosessen.

Overgang mellom rehabilitering og arbeid

Undersøkelser av arbeidsmarkedstiltak for personer med psykiske lidelser har etterlyst et mellomledd mellom en produksjonsmessig uforpliktende tilværelse på aktivitetscenter og et forpliktende innsatsfylt attføringsløp (Schafft m.fl. 1999). Tiltaksplass på gård kan fungere som et slikt alternativ nettopp i forhold til denne brukergruppen, som skissert i påbyggingsmodell 1.

Forenklede rutiner

Hvis målet er en større utbredelse av denne tiltakstypen, er det ønskelig med ordninger som både praktisk og formelt er lettere tilgjengelig for gården som tiltaksarrangør. Forenklede rapporteringskrav og mindre administrasjon for ”småskala” alternativer med 1-10 deltakere ville kunne bidra til dette.

Forslag til egenskaper med en slik ordning ut fra gårdbrukers perspektiv:

- god avstemming mellom avlønning og grad av tilrettelegging (produksjonskravet)
- enklere rapporteringsrutiner (holde administrasjonskostnaden nede)
- åpning for en attføringsfaglig oppfølging utenfor virksomheten
- krav til kompetanse som vektlegger motivasjon og praktiske ferdigheter
- delta i ansvarsgrupper og lignende for å bedre tilrettelegging og gårdbrukers faglige utvikling

Uansett valg av modell er det viktig å etablere en god dialog mellom bestiller (Aetat) og utfører (gårdbruker) før man igangsetter et tiltak. Valg av modeller vil være avhengig av den enkeltes behov, tilbudene på det enkelte gårdsbruk og Aetats muligheter for å benytte ulike tiltak. Tilgangen på tiltaksplasser og midler til AMO kurs er avhengig av sentrale bevilgninger.

Det er viktig å innhente erfaringer fra de som allerede har utprøvd tilbud tilknyttet gårdsbruk. Å gjøre best praksis til felles praksis bør være en målsetting i dette arbeidet.

REFERANSER

- Arbeidsdirektoratet (2004): Informasjon fra Aetat om *Vilje Viser Vei*. Nyhetsbrev.
- Arbeidsdirektoratet (2004): Rapport pr 1. kvartal 2004.
- Bergsgard, Flermoen og Haukelien (2003): Brukernes deltakelse i yrkesretta tiltak og fritidstiltak – samarbeid og organisering lokalt. Evaluering av det lokale arbeidet med Opptrappingsplanen for psykisk helse. Bø: Telemarksforskning arbeidsrapport 10/03.
- Boršnik (2003): Usposabljanje oseb z zmernimi, s težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju za delo v kmetijstvu. *Defectologica Slovenica*, 1: 79-90.
- Braastad, B.O., B. Berget and Ø. Ekeberg (2004): Farm animals in therapy for humans with mental diseases. Proceedings of the 16th Nordic Symposium of the International Society for Applied Ethology, Siggerud, Norway, s 13.
- Fitzpatrick, J.C, and Tebay, J.M. (1997): Hippotherapy and therapeutic riding. In: C.C. Wilson and D.C. Turner, editors. *Companion animals in human health*. London: Sage Publications, s. 41-58.
- Fjetland (2004) Kommuneeksempel fra Sandnes kommune, www.innpaatenet.no Nettbasert kompetansedatabase og nettverkstjeneste for Inn på tunet
- Helsedepartementet (2000): Forskrift om individuell plan av 8.juni.
- Kuo, F.E., W.C. Sullivan, R.L. Coley and L. Brunson (1998): Fertile ground for community. Inner-city neighborhood common spaces. *Amer. J. Community Psychology*, 26: 823-851.
- Lindén, F. (2002): *Bonden som lærer – gården som læringsarena. En kvalitativ studie av bondens kompetanse i et gård-skolesamarbeid*. Hovedoppgave ved Universitetet for miljø og biovitenskap.
- Martinsen, E. W. (2004): *Kropp og sinn*. Fysisk aktivitet og psykisk helse. Fagbokforlaget.
- Møller, G. (2005): Yrkeshemmede med psykiske lidelser – tiltaksbruk og effekter. Telemarksforskning, arbeidsrapport nr 6
- Nitsch, U.(1990): Rådgiving i lantbrukets förtagsledning, Statens fagtjeneste for landbruket nr. 3 1990
- Ommundsen, Y. (2000): Kan idrett og fysisk aktivitet fremme psykososial helse blant barn og ungdom? *Tidsskrift for den norske Lægeforening*. 6 utg.
- Parow og Almvik (2004): Individuell plan. www.psykiskhelsearbeid-nettbok.no.
- Relf, P.D. og V. I. Lohr (2003): Human issues in horticulture. *HortScience*, 38(5).
- Schafft, Helle og Seierstad (1999): Arbeidsmarkedsetatens tilbud til personer med psykiske lidelser. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet, rapport nr 1/99.
- Sempik, Aldridge og Becker (2003): Social and therapeutic horticulture. Evidence and messages from research. Thrive and CFFR. www.thrive.org.uk.
- St.prp. nr 1 (2003-2004) Statsbudsjettet. Programområde 10 Helsevern.
- St.prp. nr 1 (2004-2005) Statsbudsjettet.
- Sætersdal, B. (1998) *Tullinger, skrullinger og skumlinger- fra fattigdom til velferdsstat*. Universitetsforlaget

Vadnal, K. (2002) Terapevtsko kmetijstvo kot dopolnilna dejavnost na kmetiji - pogled staršev/skrbnikov oseb z motnjo v duševnem razvoju = Therapeutic agriculture as supplementary on farm activity - views of parents/guardians of mentally handicapped. V: Tajnšek, A. (ed.), Šantavec, I. (red.). Novi izzivi v poljedelstvu 2002 : zbornik simpozija : proceedings of symposium, Zreče, 5. in 6. december 2002, Ljubljana: *Slovensko agronomsko društvo*: 215-219.

Wiesinger (1991): Irrsinn und Landleben: Modelle einer Behindertenintegration in der Landwirtschaft. Bundesanstalt für Bergbauernfragen. Forschungsbericht Nr. 28, Wien.

Internett-referanser:

www.innpaatunet.no

www.mentalhelse.no

www.bergen.kommune.no/psykiatri/alf

DU MÅ SÅ FØR DU HØSTER **- om arbeidsmarkedstiltak på gård for mennesker med psykiske lidelser**

Rapporten beskriver eksempler på samarbeid mellom Aetat og gårdsbruk om arbeidsmarkedstiltak. Oppdraget er gjennomført som et ledd i modellkartleggingen i psykiatriprosjektet *Vilje Viser Vei*.

Hvilke kvaliteter gjør arbeid på gård egnet i atføringsprosessen for personer med psykiske lidelser? Hvilke typer tiltaksplasser er aktuelle? Hvordan kan samarbeidet med Aetat legges opp? Disse spørsmålene belyses i rapporten, basert på erfaringene fra fem eksisterende samarbeidstiltak.

Ta kontakt for mer informasjon!

Norsk senter for bygdeforskning
Postadresse: 7491 Trondheim
<http://www.bygdeforskning.no>
Kontaktperson: Torill Meistad
Telefon 73592426
e-post: torill.meistad@bygdeforskning.no

Det Kgl. Selskap for Norges Vel
Postadresse: Postboks 115, 2026 Skjetten
Kontaktperson: Ragnhild Nyland
Telefon 64 83 20 67
e-post: rmn@norgesvel.no
<http://www.innpaatenet.no>

Aetat Arbeidsdirektoratet
Vilje Viser Vei
<http://www.aetat.no>
Kontaktperson: Gina Krogsvold
e-post: gk@adir.aetat.no